

הליטות
עלייה

היחידה לקליטת עולי קווקז
אגף בכיר לקליטה בקהילה

המשרד לקליטת העלייה

היחידה לדוברות והסברה

במעלה ההר

קליטתם של היהודים ההרריים יוצאי קווקז בישראל

בית קברות יהודי ששימש
מראשית המאה ה-18 עד
סוף המאה ה-19, קרצ'גי,
דגסטאן

צילום: מיכאל קרילוב,
מחאצ'קלה, דגסטאן.
באדיבות מוזיאון ישראל

היהודים ההרריים

- 8 רקע היסטורי
- 12 איזורי המוצא
- 14 דינמיקה של שינוי כיוון

תוכניות קליטה

- 18 פל"א - פעילות לימודית אחרת
- 22 הכנה לצה"ל
- 25 משפחה ברשת
- 26 עידוד השכלה גבוהה
- 30 הכשרת מנהיגים בקהילה
- 32 טיפוח יזמות עסקית
- 36 המרכז לקליטת אמנים עולים

טיפוח המורשת

- 40 טיפוח המוזיקה
- 42 טיפוח המחול
- 44 תערוכת "יהודי ההרים" במוזיאון ישראל
- 45 יהודי קווקז על המסך
- 46 מקורות ותודות

המשרד לקליטת העלייה: רח' קפלן 2 הקרייה, ירושלים
 1. יחידת דוברות והסברה:
 טל. 02-6752696 פקס. 02-5618138
 2. היחידה לקליטת עולי קווקז, אגף בכיר לקליטה בקהילה:
 טל. 02-6752751/2 פקס. 02-67526666

הפקה, תחקיר וכתבייה: מיכל שלמן-רזונברג
יוזמה, ייעוץ והנחייה: יעקב בר שמעון, ממנה על קליטת עולי קווקז
עריכה: אסנת אלוני, פרום שיווק - מח' עיתוני לקוחות, טל. 09-9559590
עיצוב: הסטודיו של ענת, טל. 08-8668267
הוצאה לאור: לשכת הפרסום הממשלתית, ת"א. אפריל 2002, תשס"ב

קהילת יוצאי קווקז היקרה,

שמח אני שנפל בחלקי להוביל את הקמת היחידה המיוחדת ליוצאי קווקז במשרד לקליטת העלייה, בראשית הקדנציה הראשונה שלי כשר לקליטת העלייה, בשנת 1996.

הקמת היחידה, והעמדת עולה מקווקז בראשה, נבעו מאמונה שהקהילה המיוחדת הזאת, אשר היוותה קהילה משגשגת במשך מאות שנים בכל רחבי קווקז, מסוגלת להוות גורם מוביל וחשוב גם בחברה הישראלית. כל זאת יכול להתאפשר במידה ויכוונו משאבים לאפיקים הנכונים, ובהם פיתוח הפוטנציאל הטמון בצעירי הקהילה, וחיווק וטיפוח המורשת של הקהילה.

היום, עם הוצאתה לאור של החוברת המפרטת חלק מההישגים שהגענו אליהם תוך תקופה קצרה זו, מאז הקמת היחידה, אני חש תחושה של סיפוק רב.

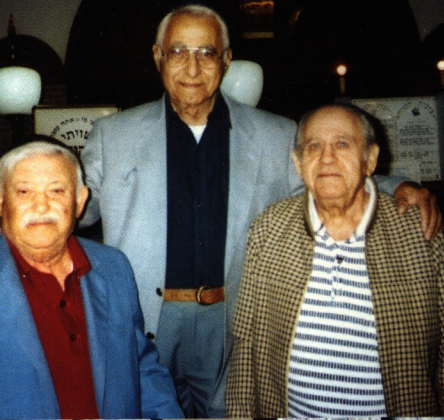
הגישה העומדת לנגד עיניי כל הזמן, היא של שיתוף פעולה עם הקהילה, תוך הבנה שהקהילה יודעת מה הם צרכיה, ואף ממסד, חכם ככל שיהיה, לא יוכל להכתיב "מדיניות נכונה" כביכול, מבלי לתת לקהילה להוביל.

יחד עם כל האמור, אני יודע שלמרות כל ההישגים, עבודה רבה עוד לפנינו, ואין לי ספק שהמשרד לקליטת העלייה ימשיך במגמה זו.

בברכה,

יולי אדשלוטין

סגן השר לקליטת העלייה

דגש על קליטת יוצאי קווקז ההרריים

החל באמצע שנות התשעים עלתה המודעות במשרד לקליטת העלייה לצורכיה המיוחדים של קהילת יוצאי קווקז ההרריים. במחקר מקיף של מכון ברוקדייל, שנערך על ידי יהודית קינג ופורסם בשנת 1998, עלתה תמונת מצב אודות קשיים ייחודיים לקהילה.

עם זאת הפריכו הנתונים הנחות יסוד מסוימות שאימצו לעצמם הקולטים, והשפיעו על מגעם עם בני הקהילה, ואולי גם תרמו להסתגרותה. לדוגמה, הטענה הרווחת שהעולים מסתגרים בגלל חוסר עניין בחברה הוותיקה אינה עומדת במבחן הממצא, המלמד כי רוב העולים (71%) מעוניינים ביצירת קשר נוסף עם הישראלים הוותיקים.

בשנת 1996 הקים המשרד, ביוזמת השר דאז, יולי אדלשטיין, יחידה מיוחדת לקליטת עולי קווקז. עם הקמתה החלה עבודה אינטנסיבית של מיפוי צרכים, ובו זמנית החלה פעילות ענפה בקרב הקהילה.

תוכניות הקליטה המיושמות בתחומים כגון: חינוך, תעסוקה, רכישת השכלה גבוהה וטיפול מנהיגות מתנדבת, נגזרות מהצרכים של העדה, ומופנות ישירות לקהילה באותם יישובים שבהם מתגוררים עולי קווקז. חשיבות רבה מיוחסת להעמקת תודעת הקליטה, כאשר מילת המפתח היא "כבוד" - כבוד לעולה, לזהותו ולמורשתו. לכן מושקע מאמץ בטיפול מורשת יהודי קווקז, בחקר ובחשיפת היבטיה השונים, נכסי הרוח והחומר של העדה, העליות לארץ ישראל בכל הזמנים, תרומתם של בני העדה למפעל הציוני מראשיתו והמחיר האישי הכבד שגבתה הפעילות הציונית מפעיליה בקווקז תחת שלטון הדיכוי הסובייטי.

למאמצים המושקעים בשיפור תהליך הקליטה, גייס המשרד לקליטת העלייה גורמים נוספים: משרדי ממשלה שונים, רשויות מקומיות, ג'וינט ישראל וגופים ציבוריים נוספים. העבודה נעשית בתאום עם מנהיגי הקהילה ובסיועם. זכות מיוחדת שמורה לפעילים בקהילה, הנוטלים חלק ביישום תוכניות הקליטה, בגישור בין הרשויות לבין בני הקהילה ובקידום תוכניות מקומיות פרי יוזמתם.

חוברת זו מכילה מבחר תוכניות בתחומי הקליטה ובטיפול המורשת. היענות בני הקהילה לפעילויות השונות ויוזמותיהם, מחזקות את ידי כל העושים במלאכה חשובה זו, ומעידות, בראש ובראשונה, על היכולת האישית והעוצמה הפנימית של יוצאי קווקז ההרריים.

כל התוכניות, גדולות כקטנות, משקפות פרקים ותחנות ביניים במסע האישי והקבוצתי של בני העדה מאלמוניות ותחושות ניכור אל השתלבות חברתית והכרה מצד החברה הוותיקה. השאיפה היא שרבים ככל האפשר מבניה של עדה אמיצה ומכובדת זו יצטרפו אל מוקדי העשייה והיצירה בישראל.

יהודה גליק,

דובר וממונה על ההסברה

בית הכנסת בדרבנז, דוגסתאן
צילום: בוריס חיימוביץ, המרכז לאמנות יהודית,
האוניברסיטה העברית

היהודים ההרריים

פרט מתוך הציור "משפחה", ציירת: תיקי אשורוב

יהודה, ברצונך העמדתה להררי עז

תהילים, פרק ל', פסוק ח'

ניגון עטיק וזמנים חדשים: אודות יהודי קווקז ההרריים

"חיבת ציון" והרעיון הציוני הובילו את יהודי קווקז להיות מהראשונים שנענו לקריאתה של התנועה הציונית. על אומץ לב ותעוזה יש לבני הקהילה "קבלות": תולדות חייהם בקווקז הן סיפור הישרדות עיקש של קהילה יהודית עתיקת יומין שהגנה על זהותה ומורשתה בעוז רוח, ולא היססה לאחוז בנשק להגנתה

הספירה. על נוכחותם המוקדמת בחבל ארץ הקווקז קיימים ממצאים ארכיאולוגיים ועדויות נוסעים, וברור שכבר במאה ה-3 לספירה היו באזור קהילות יהודיות שמוצאן מפרס. בני הקהילה מכנים עצמם "ג'והור" ומדברים בלשון יהודית ייחודית להם - ה"ג'והרי", ניב פרסי מעורב במילים עבריות וארמיות אשר תרם לשמירת זהותם והגדרת ייחודם האתני בקרב שכניהם. המונח "יהודים הרריים" (ברוסית - "גורסקי יבראי") הופיע לראשונה ברוסית במחצית הראשונה של המאה ה-19, כאשר הושלם כיבוש הקווקז על ידי האימפריה הצארית הרוסית. הכינוי בא לציין את השוני בין יהודי הקווקז לבין היהודים בקהילות מזרח אירופה. מאז הכיבוש הרוסי התגוררו במזרח הקווקז גם יהודים אשכנזים, שהגיעו למקום כתוצאה מהגליה מסיבות כלכליות או כפליטים בזמן השואה.

אורחות חיי היהודים בקווקז

החיים בקרב המוסלמים השפיעו על דפוסי החיים של היהודים בקווקז. כמו אצל שכניהם, היחידה החברתית הקובעת היא המשפחה הפטריארכלית המורחבת. המשפחה תיווכה בין הפרט לחברה, והחיים התנהלו בבתיים עם חצרות בקרבת קרובי המשפחה. חלוקת התפקידים בין הגבר לבין האישה ומעמדה של האישה, היו מובנים וחד משמעיים: הגבר הוא המפרנס ומקומה של האישה בבית. כוחה של המשפחה המורחבת והעברת המסורת מדור לדור במשפחה, שמרו על הרצף ההיסטורי ועל תחושת השייכות לעם ישראל. חיי הקהילה התנהלו סביב בית הכנסת שהיה גם מרכז הפעילות הקהילתית. הרבנים היו מנהיגי העדה ובבית הכנסת התקבלו ההחלטות הנוגעות לחיי הקהילה.

התאוששות והתחזקות עם הכיבוש הרוסי

לאורך כל התקופות בהן ניטשו בקווקז מלחמות אכזריות, נפגעו היהודים בצורה קשה: הקשר עם קהילות יהודיות מחוץ לקווקז נותק כמעט לחלוטין. קהילות נהרסו, יהודים נרצחו או אוסלמו בכוח. כתוצאה מכך, רווחה תופעת האנוסים ששמרו על יהדותם בסתר, והיו מקרים רבים של מוות על קידוש השם.

במהלך מאות השנים שיהודי קווקז ידעו מלחמות, הם למדו להגן על עצמם ועל רכושם, השתתפו במרידות נגד מדכאים, והיו לאחת

ליהודי קווקז ההרריים לא היה קל אף פעם. תולדותיהם רצופות במאבקי הישרדות ושמירה על זהותם ומורשתם מול כובשים, פולשים ושליטים מתאכזרים. הקהילה היהודית עתיקת היומין הזו נצרה את חיבת ציון בלבה, ובניה היו מהראשונים שנענו לקריאת התיגר של התנועה הציונית על הקיום היהודי בגלות. החל בסוף המאה ה-19 עולים יהודים מהקווקז לארץ ישראל. העלייה נחסמה על ידי השלטון הסובייטי והתחדשה בשני גלי העלייה הגדולים מברית המועצות: בגל העלייה של שנות השבעים עלו כ-11 אלף יהודים הרריים ובגל העלייה של שנות התשעים הגיעו כ-60 אלף עולים נוספים. כיום מונה קהילת יהודי קווקז בישראל כ-90 אלף נפש.

הקווקז - תעודת זהות

הקווקז הוא חבל ארץ הררי הנמתח בין הים הכספי לבין הים השחור, ומפריד בין אירופה לאסיה. רכסי הריו משתרעים לאורך 1,200 ק"מ, והפסגות, המכוסות בקרח-עד, מתנשאות לגובה של עד 5,600 מטר. פסגותו של הר אלברוז היא הגבוהה בכל יבשת אירופה. בשל הטופוגרפיה ההררית שלו היווה הקווקז מקום מפלט לקבוצות נרדפות, והאוכלוסייה שמתגוררת בו מפוררת לעשרות ישויות נבדלות זו מזו בתרבותן ובשפתן.

הקווקז ידע כובשים ופולשים רבים. בחבליו המזרחיים והצפוניים, האוכלוסייה מוסלמית ברובה כתוצאה מהמלחמות האכזריות שניהלו הפולשים הערבים במאה ה-7, ובהשפעת המאבק על השליטה באזור בין הפרסים לתורכים העות'מאנים. בדרום הקווקז שוכנות מדינות נוצריות עתיקות יומין - ארמניה וגרוזיה. במאה ה-18 נכנסה רוסיה לזירת המאבק על השליטה באזור, ועד למחצית המאה ה-19 סיפחה את כל הקווקז לגבולה.

במהפכה הקומוניסטית הפך הקווקז לחלק מברית המועצות ומאז התמוטטותה, בשנות התשעים, נחלקים חבליו הצפוניים לחמש אוטונומיות הכלולות ברוסיה ולשלוש מדינות עצמאיות בדרומו: גרוזיה וארמניה הנוצריות ואזרביג'אן המוסלמית.

מיהם יהודי קווקז ההרריים?

היהודים ההרריים חיו באזורים מוסלמיים נרחבים במזרח ובצפון הקווקז, והם מייחסים את מוצאם לגלות אשור במאה ה-8 לפני

כפר באזרביג'אן
באדיבות לאה מקדש שמעאילוב

ב-1881 היתה בירושלים קהילה בת 500 נפשות, וב-1907 עלה לא"י הרב יעקב יצחקי, הרב הראשי של יהודי דגסטאן.

יד הברזל הסובייטית

ניצחון המהפכה הקומוניסטית כונן בשנים 1920-1921 משטר קומוניסטי בקווקז, שהפך לחלק מברית המועצות. בשנים הראשונות שלאחר המהפכה, גילו השלטונות הסובייטיים כלפי היהודים סובלנות רבה יותר משגילו כלפי יהודי רוסיה, ואיפשרו להם לטפח זהות לאומית ולקיים את מנהגיהם.

אולם בסוף העשור ובראשית שנות השלושים הסתמנו מגמות חדשות של השלטון כלפי היהודים ההרריים: גברו ההתקפות על הדת ועל המסורת היהודית. השלטון עשה מאמצים לכפות על הקהילה, במיוחד על קהילת דרבנד, זהות טאטית (עם מקומי ממוצא איראני) נפרדת מזהותם היהודית. פעילים ציוניים נרדפו, נאסרו ונרצחו.

בכל מקום נאסר על לימוד התורה, שימוש בדפוס עברי ושמירת חגי ישראל. בה בעת התעצמה הגירת היהודים לערי התעשייה, גם לערים בלב רוסיה. יותר אנשים נחשפו להשכלה פורמלית תיכונית ועל-תיכונית, והשפה הרוסית הפכה, ברמות שונות של ידע, לנחלת הכלל.

מלחמת העולם השנייה

בתקופת מלחמת העולם השנייה ניצלה יהדות קווקז מגורלם של יהודי אירופה, אך באותם המקומות שאליהם הגיעו הגרמנים נרצחו יהודים הרריים. שתי קהילות שנפגעו בשואה הן קהילת נלצ'יק (בירת האוטונומיה קברדינו בלקריה) ויהודי העיר פיאטיגורסק שבמחוז סטברופול.

במלחמה נגד הגרמנים לקחו חלק מאות צעירים מבני הקהילה היהודית ההררית בקווקז, ורבים מהם נפלו בשדות הקרב. קהילת יהודי דרבנד, לדוגמה, שילמה מחיר כבד, כאשר כל בן רביעי מלוחמה נהרג בקרב.

לקחו חלק במפעל הציוני מראשיתו

להקמת התנועה הציונית והופעתו של הרצל הייתה השפעה עמוקה על הקהילה. נציגי השתתפו בקונגרס הציוני הרביעי שהתכנס בשנת 1900 ובקונגרסים הבאים. הפעילים הקימו אגודות ציוניות, וחלוצים עלו לא"י והשתתפו בהגנה על היישוב ובהקמת היישובים באר יעקב,

מההרים לערים

בניגוד לדעה הרווחת בקרב הקולטים, רוב יוצאי קווקז בישראל הם עירוניים ורק מיעוט קטן הגיע מאזורים כפריים באזרביג'אן. בעבר, עד לסיפוח הקווקז לרוסיה, רוב היהודים חיו בכפרים והתפרנסו מחקלאות, ממלאכה וממסחר זעיר. בין השאר היו ידועים כמומחים לעבודות ברזל: ייצור שריונות וחרבות, אוכפים ורסנים.

תהליך ההגירה לערים החל במאה ה-19 בחסות השלטון הרוסי, והוא הואץ בראשית המאה ה-20 ובשנים הבאות. ♦

עולי קווקז משתתפים בתהלוכת העדלידע בתל אביב, פורים 1934. הושאל באדיבות רבקה אבשלומוב, תל אביב

מקהילות ישראל המעטות שאנשיהן אחזו בנשק והיו מיומנים ברכיבה על סוסים.

ההתאוששות הגיעה במאה ה-19 עם הכיבוש הרוסי שהשליט סדר, הבטיח את חופש הפולחן הדתי והתיר לנוע מחוץ לקווקז. וכך נוצרו קשרים עם קהילות יהודיות במזרח אירופה שסייעו לשיקום החיים היהודיים בקווקז. קהילת יהודי דרבנד הפכה למרכז תורני, כלכלי ותרבותי מוביל. אחדים מבני המשפחות האמידות למדו בבתי ספר רוסיים וסימנו את ראשיתה של המגמה לרכישת השכלה כללית. במקביל התחזקה גם קהילת יהודי קובה שבצפון מערב אזרביג'אן, וזכתה לכינוי "ירושלים דקווקז". בתקופה זו החלו להגיע שד"רים מא"י, שאספו תרומות ליישוב היהודי בירושלים, צפת, טבריה וחרבון.

ביקורים אלה העצימו את הגעגועים לארץ הקודש, ובסוף המאה ה-19 גדל מספר היהודים מהקווקז שביקרו בא"י או התיישבו בה.

סכסוכי דמים בשנות ה-90

ההסדרים הפוליטיים החדשים מאז 1991, חילקו את הקווקז לחמש אוטונומיות הכלולות במדינות חבר העמים ולשלוש מדינות עצמאיות: אזרביג'אן המוסלמית, גרוזיה וארמניה הנוצריות.

כתוצאה מהתמוטטות הסדר הכפוי של ברית המועצות לשעבר, עלו מחדש מחלוקות אתניות, לאומיות ופוליטיות עתיקות יומין ומקומות שונים בקווקז הפכו לזירת מאבקים וסכסוכי דמים: **בין ארמניה לבין אזרביג'אן** על השליטה במובלעת הארמנית נגורמו-קרבך.

בין צ'צ'ניה, הרוצה בעצמאות, לבין רוסיה.

בין אבחזיה, מחוז בגרוזיה, לבין גרוזיה, עקב דרישתם של האבחזים לעצמאות.

בין האוסטים לבין הגרוזינים והצ'צ'נים, על רקע רצונם של האוסטים להתאחד ולקבל עצמאות.

הסכסוכים האכזריים והמתמשכים הללו הביאו לעשרות אלפי קורבנות בנפש ולמאות אלפי פליטים שגורשו ממחוזותיהם.

כריסת עולי שנות התשעים מקווקז ביישובים*

ישוב	סה"כ יוצאי קווקז	% יוצאי קווקז מכלל העולים בישוב
חדרה	4,657	20.4%
באר שבע	4,494	8.3%
נתניה	4,052	8.7%
חיפה	3,227	4.9%
תל אביב	2,529	4.8%
אור עקיבא	2,466	31.9%
עכו	2,380	22.8%
שדרות	2,064	24.6%
אשדוד	1,821	2.9%
קריית ים	1,747	11.7%
בת ים	1,369	3.2%
ראשון לציון	1,225	3.3%
נצרת עילית	1,212	5.3%
פרדס חנה	1,195	20.7%
אשקלון	1,158	3.2%
טירת הכרמל	1,130	29.7%
לוד	1,116	6.2%
חולון	1,064	3.6%
פתח תקווה	1,038	3%
אופקים	966	13.5%

ריכוזים של בני הקהילה, המונים 500 עד 900 נפש, קיימים ביישובים הבאים: מגדל העמק, קריית אתא, קריית מוצקין, קריית ביאליק, כרמיאל, ירושלים, רחובות, רמת גן ובני ברק.

* נכון לתאריכים 1.1.89 - 31.12.00

הרצל עם נציגי העדה בקונגרס הציוני הרביעי, באזל, 1900. הארכיון הציוני, ירושלים

מחניים, יסוד המעלה, כפר ברוך ועוד. דמות מופלאה היא דמותו של **יחזקאל ניסנוב**, ממקימי אגודות ההגנה "**בר גיורא**" ו"**השומר**", שנפל בהיתקלות עם שודדים בשנת 1911, והוא קבור בקברי "**השומר**" בקיבוץ כפר גלעדי.

צאצאיהם של הראשונים פעלו ופועלים בכל הרמות ובכל תחומי החיים במדינת ישראל. הזמרת **יפה ירקוני**, מנכ"ל משרד ראש הממשלה **אביגדור יצחקי**, אלוף **יקותיאל אדם** ז"ל, הם נציגים מובהקים של ותיקי העדה.

עולי שנות השבעים והתשעים

עולי קווקז של שנות השבעים לקחו חלק במאבק על זכות העלייה מברית המועצות, והקימו בארץ את היישוב חנינא. אף על פי כן, הם לא זכו ליחס הולם מצד הממסד. הם נשלחו לערי מצוקה ולא הצליחו להשתלב. בהיעדר מנהיגות חזקה שתייצג אותם ובהשפעת נאמנותם המוחלטת לדפוסי חיים מסורתיים, גבהו חומות הניכור בינם לבין הסביבה.

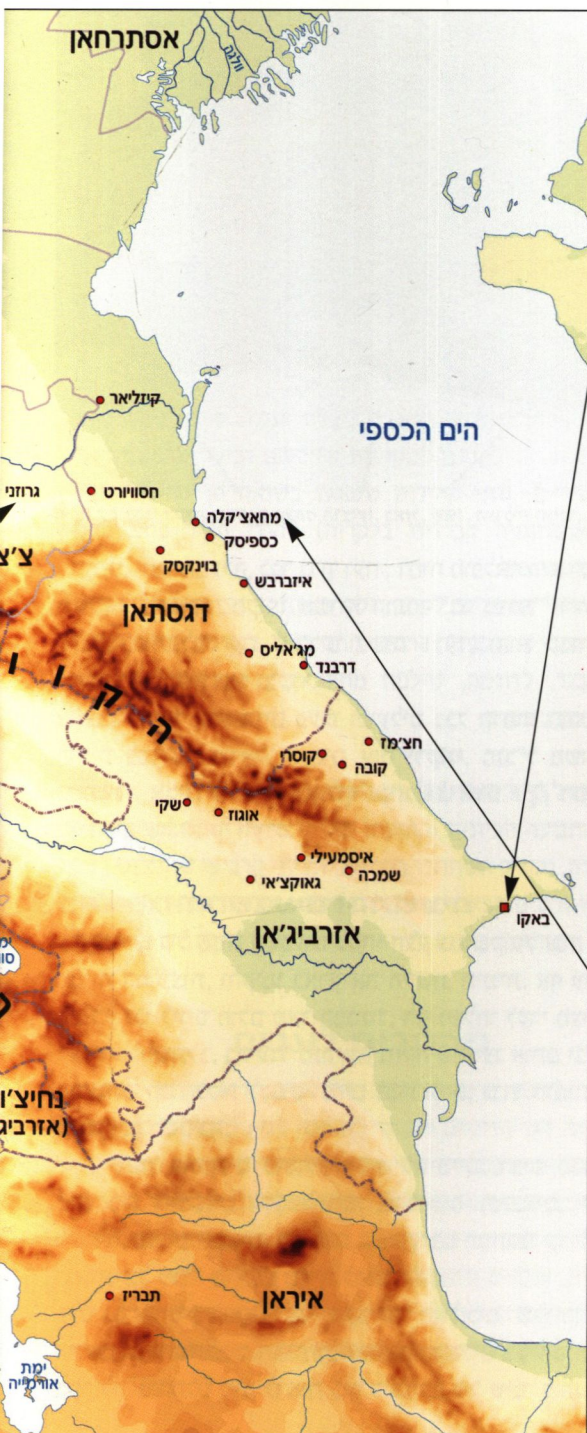
עולי שנות התשעים פתוחים יותר לשינויים. רבים מהם בעלי מקצועות חופשיים וטכנולוגיים: מהנדסים וטכנאים, חוקרים, רופאים, מורים ואמנים. עם זאת, גם בקרבם הסתמנו עד לאחרונה גישות של ניכור שחזקו נטייה להתבדלות.

כיום מתרחשים בקרב בני הקהילה תהליכים של התחזקות, התעצמות והשתלבות חברתית, שאותם מובילים פעילים ומנהיגים בקהילה, ובהחלט ניתן לראות כאן דינמיקה של שינוי כיוון. ♦

איזורי המוצא של היהודים

יהודי קווקז הגיעו מאזורי מוצא שונים בקווקז: מאזרביג'אן, מדגסתאן, מקברדינו בלקריה, מצ'צ'ניה, מפיאטיגורסק, ובעקבות תהליכי הגירה פנימית גם מטיביליסי בירת גרוזיה ומערים בלב רוסיה

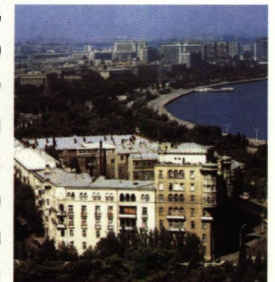
המפה באדיבות מוזיאון ישראל

אזרביג'אן ובירתה באקו

מדינה מוסלמית עצמאית משנת 1991 בדרום מזרח הקווקז. רוב תושביה אזרים-מוסלמים, דוברי אזרית-תורכית. היהודים שעלו לארץ מאזרביג'אן הגיעו בעיקר מבאקו הבירה, מהעיר קובה וכן מווארטאשן, מגאוקצ'אי, משאמאחה, מחאצ'מאס ומכוסאר.

באקו

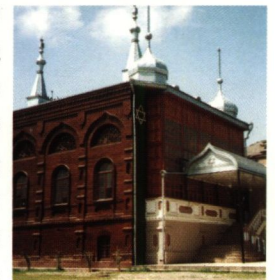
כרך מודרני המונה 2 וחצי מיליון תושבים. העיר שוכנת על שפת הים הכספי. בעיר ניכרת השפעה חזקה של התרבות הרוסית והסובייטית, ושל גורמים מערביים שפיתחו בה את תעשיית הנפט. יהודי באקו הם אוכלוסייה עירונית מובהקת שהשתלבה במנהל הציבורי, בתעשייה ובמקצועות חופשיים ואקדמיים. בשנות השמונים, לפני העלייה לישראל מנתה הקהילה בבאקו כ-40 אלף יהודים.

מראה העיר באקו

קובה

בעיר זו חיים היהודים ברובע נפרד. עד גל העלייה הגדול של שנות התשעים מנתה הקהילה בין 5,000 ל-10,000 יהודים, וכיום מתגוררים בה כ-4,000 יהודים. זוהי קהילת היהודים היחידה בקווקז אשר חלק ניכר ממנה בחר להישאר ולא לעלות לארץ, ומאפיינים אותה לכידות ונאמנות לדפוסי חיים מסורתיים.

בית כנסת משופץ בקובה

מעט היהודים שהגיעו מהאזורים הכפריים באזרביג'אן, אימצו עם השנים את השפה התורכית-אזרית של שכניהם המוסלמים ורובם אינם דוברים רוסית, מה שמוסיף על קשיי קליטתם בישראל.

דגסתאן ובירתה מחאצ'קלה

דגסתאן היא רפובליקה אוטונומית המהווה חלק מהפדרציה הרוסית. זוהי מדינה של "מיעוטים ללא רוב" - בניגוד לאזרביג'אן, יש בה עשרות רבות של קבוצות אתניות ולשוניות שונות זו מזו, השומרות על גבולות חברתיים. היהודים היו, במידה רבה, קבוצה אתנית נוספת.

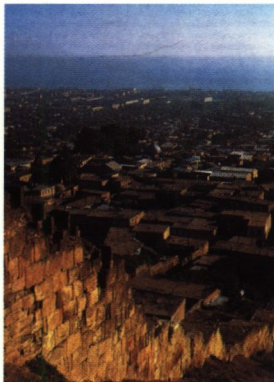
במהלך המאה ה-20 גברה ההשפעה הרוסית באזור זה, השפה הרוסית הפכה לשפת הדיבור הרשמית בין דוברי לשונות שונות, ובכך דחקה את התורכית האזרית. יהודי דגסתאן עלו מהערים דרבנד, מחאצ'קלה הבירה, בינקסק, חסאב-יורט, כספיסק, ומהכפרים נוגדי ומג'אליס.

מחאצ'קלה

מג'אליס.

ההרריים

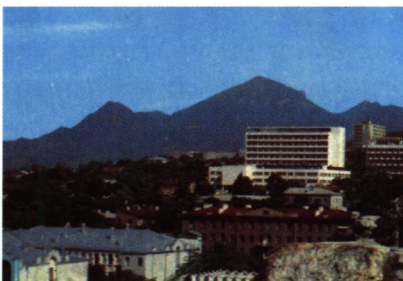
דרבנד - מבט מהחומה הדרומית

דרבנד

העיר דרבנד (בפרסית: "השער הנעול") שוכנת לרגלי רכס הרי הקוקוז, וחולשת על המעבר היבשתי היחיד בחוף המערבי של הים הכספי. בדרבנד התגבשה, מאז המאה ה-19, קהילה פורחת ומרכז מוביל ליהודי קוקוז, שבראשה עמד רב כולל לכל יהודי דגסטאן. לאחר התמוטטות ברית המועצות היו פגיעות קשות ביהודים שזרזו את עלייתם לישראל. כיום חיים בדרבנד רק עשרות בודדות של יהודים.

רוסיה: מחוז סטברופול והעיר פיאטיגורסק

מחוז סטברופול שבצפון הקוקוז שייך לרוסיה, והוא רוסי ונוצרי באופיו.

פיאטיגורסק

הקהילה היהודית הוותיקה באזור זה נספתה בשואה. במחצית הראשונה של שנות התשעים, בעיקר בעקבות המלחמה בצ'צ'ניה, החלה הגירה פנימית גדולה של אוכלוסיות בתוך הקוקוז, וביניהן היהודים, שהגירו למחוז ולעיר פיאטיגורסק.

קברדינו בלקריה ובירתה נלצ'יק

רפובליקה אוטונומית בצפון הקוקוז, הכלולה בפדרציה הרוסית. בירתה, נלצ'יק, היא מרכז נופש לתיירות מרוסיה, וניכרת בה השפעה חזקה של התרבות הרוסית.

בנלצ'יק נוסדה קהילה יהודית בשלב מאוחר יחסית, במחצית המאה ה-19. במלחמת העולם השנייה נכבש האזור על ידי הגרמנים, והקהילה היהודית הכפרית נספתה בידי הנאצים. יהודים מנלצ'יק ניצלו על ידי שכניהם, שהציגו אותם כקבוצה הרדית מקומית.

היחסים בין יהודי נלצ'יק לשכניהם היו טובים משום שהזהות האתנית-הלאומית של האוכלוסייה המקומית - קברדינים ובלקרים, היא המרכזית, ואילו לאסלאם השפעה מועטה בלבד.

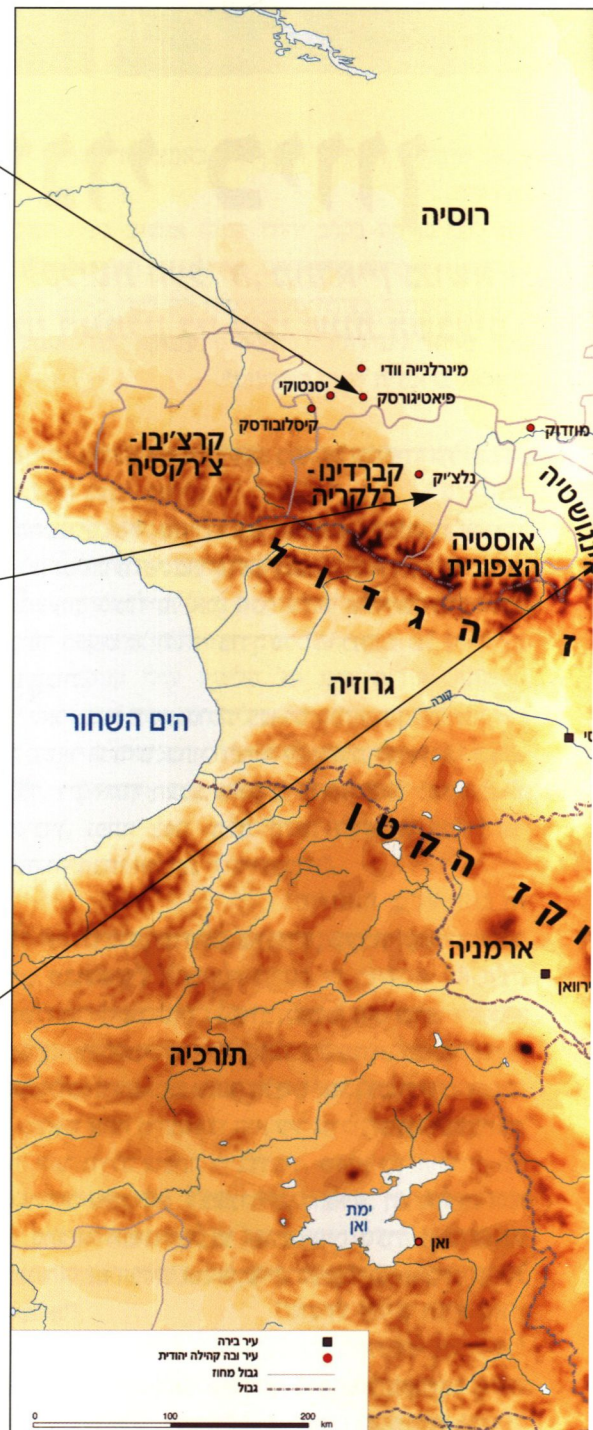
צ'צ'ניה ובירתה גרוזני

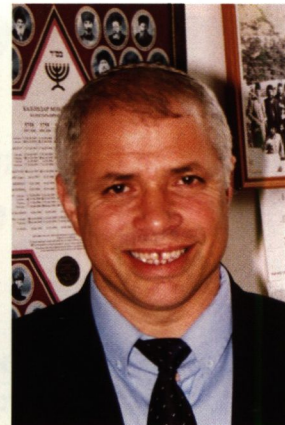
הריכוז העיקרי של יהודים בצ'צ'ניה היה בעיר הבירה גרוזני. בצ'צ'ניה יש רוב לאוכלוסייה הצ'צ'נית, אך היו בה קבוצות נוספות ובתוכם הרוסים. היהודים חיו בקהילה מעורבת, ושלטו בשפה הצ'צ'נית.

עם השנים חלה התקרבות בין התושבים הרוסיים לבין חלק מהקהילה היהודית שהתגוררה בעיר. התקרבות זו באה לידי ביטוי, בין השאר, גם בעמדות השונות שנקטו יהודים מאזור זה ביחס לסכסוך המתמשך בין הצ'צ'נים לבין הרוסים. רוב היהודים שהגיעו מצ'צ'ניה הם פליטי מלחמה, שנפגעו קשות מהסכסוך.

כמו כן הגיעו יהודים מאינגושיה ומאוסטיה, שתי אוטונומיות הכלולות ברוסיה.

מתוך המחקר "בין קוקוז לישראל, עליית יהודי הדר", חן ברם. ג'וינט - מכון ברוקדייל מימון המחקר: המשרד לקליטת העלייה, האגף לתכנון ולמחקר

יעקב בר שמעון

דינמיקה של אינוי כיוון

יעקב בר שמעון, הממונה על קליטת עולי קווקז במשרד לקליטת העלייה, מתראיין בנושא דפוסי הקליטה של קהילת יוצאי קווקז בישראל, ועל יחסי הגומלין בין עולי שנות השבעים לבין עולי שנות התשעים

הזמן, לשינויים, עולי שנות השבעים בישראל הקפידו על שמירת דפוסי החיים כמו בעבר, בקווקז.

"הערכים החשובים היו שמירה על המסורת והמנהגים ופרנסת המשפחה. לכן גם הנוער פה בארץ יצא לעבודה, ולא חשב על פריצת המגגל באמצעות לימודים. אני זוכר שהיו אומרים 'תלך תהיה פרופסור' בתור משפט זלוזל, כי בדרך כלל ההכנסות של האקדמאי בחו"ל היו נמוכות.

"אני הגעתי לארץ בגיל תשע. גדלתי בפרדס חנה, בתוך הקהילה, ולא הייתי שונה משאר הנערים. בתוכי רציתי להשתלב, לפרוץ, אך לא היו לי כלים לכך. רק אחרי הצבא, כשקיבלתי הזדמנות להשלים את הברגרות בקיבוץ, נפתח בפני עולם חדש. המשכתי את לימודי באוניברסיטה והרחבתי את חוג ידידי ומכריי."

עזבת כילד את דרבנד, וחזרת, בתפקיד, כעבור עשרים שנה. מה התחדש מבחינתך?

"ב-1992 נשלחתי לאזרביג'אן וציפיתי לפגוש את אותם האנשים שהכרתי בארץ. הופתעת! מצאתי קהילה משגשגת. בבאקו פגשתי באנשים משכילים, בהתנהגות שונה, בלבוש אחר, גם הנשים במעמד שונה. נכון שבאקו אינה מייצגת כי היא עיר גדולה ובינלאומית, אבל הפתעה עוד יותר גדולה ציפתה לי בדרבנד, שהיא עיר הולדתי, וגם בה פגשתי יהודים משכילים - מהנדסים, רופאים, תעשיינים. אלה היו אנשים במעמד חברתי מכובד שהשפעתם ניכרה בכל תחומי החיים. המפגש איתם הבליט את הקשיים הכלכליים והחברתיים של הקהילה בישראל."

מתי לדעתך התחולל השינוי בקהילה היהודית בקווקז?
 "האנשים המשכילים שאני פגשתי היו בני 30 ו-40, חבר'ה צעירים."

ב נושא דפוסי הקליטה של קהילת יוצאי קווקז בישראל, ועל יחסי הגומלין בין עולי שנות השבעים לבין עולי שנות התשעים, מתראיין **יעקב בר שמעון**. הוא מכיר את הקהילה היטב - הוא אחד מבניה, שעלה כילד לישראל בגל העלייה של שנות השבעים. החיים זימנו לו הגשמת חלום ילדות - לחזור לקווקז ולהביא לעליית יהודים לישראל.

בשנת 1992, עשרים שנה לאחר עלייתו, נשלח יעקב לאזרביג'אן בתפקיד קונסול, וסייע בהעלאת יהודי קווקז. בתפקידו הנוכחי, הממונה על קליטת עולי קווקז במשרד לקליטת העלייה, הוא רואה חוב של כבוד לסייע בקידום הקהילה ובמיצובה החיובי בתודעת החברה הישראלית.

האם עולי שנות השבעים ועולי שנות התשעים הם בני קהילה אחת?

"אין ספק בכך. בין העולים של שנות השבעים לבין עולי שנות התשעים מפרידות כ-20 שנה, אבל שתי קבוצות העולים האלו מהוות קהילה אחת שיש בה קשרי משפחה וקשרי נישואין. עובדה זו מסבירה את נטייתם של העולים בעשור האחרון להתיישב בריכוזי העולים הוותיקים."

מה משותף לשתי הקבוצות ומה השוני ביניהן?

"המשותף לכולם הוא הזיקה למסורת, מושגי הכבוד, דפוס המשפחה המורחבת והנטייה לשימור הגבולות הקבוצתיים. השוני נובע מכיווני ההתפתחות השונים של כל אחת מהקבוצות - עליית שנות התשעים משכילה יותר ומסתמנות בה מגמות של פריצת הגבולות ופתיחות לסביבה. ניתן להסביר את ההבדל בשינוי שחל בסדרי העדיפות של שתי הקבוצות. בעבר, שמירת המסורת וצורכי המשפחה קדמו לצורכי האינדיבידואל והתפתחותו האישית. בעוד הקהילה בקווקז נפתחה, עם

תמיכה וביטחון. אבל הקהילה בארץ לא הייתה מסוגלת לכך. העולים החדשים הופתעו לגלות שקרוביהם בישראל נמצאים במצב כלכלי קשה, והם אינם מרושתים בחברה הסובבת אותם. ההבנה הזו, בצירוף העובדה שבמערכות הקולטות לא היו עובדים מבני הקהילה, ערערה את ביטחונם העצמי והשפיעה על צעדיהם בארץ.

האם נוצרו מתחים בין בני הקהילה הוותיקה לבין העולים החדשים?

"הופתעתי כאשר בתקופת שליחותי באזורביג'אן ובעת ביקורי בדגסתאן, ראיתי כיצד ה"ביחד" מתערער, הטאבו נפרץ. נתקלתי בתופעות שלא היו מקובלות אצלנו: גירושין ומשפחות חד-הוריות, וסימנים ראשונים של התבוללות ונישואי תערובת. "התא המשפחתי החל להיסדק. התופעות היו בשוליים, אבל המגמה הייתה ברורה: פריצת הגבולות. עם כל זה הם הגיעו לישראל, הצטרפו לקהילות הקטנות באור עקיבא, בחדרה, בעכו ובעוד כ-20 יישובים, והופתעו מהבדלנות והשמרנות של הקהילה הוותיקה. בני הקהילה הוותיקה מצדם, התקשו לקבל "חידושים" כמו גירושין ושינויים במעמד האישה.

"בסך הכל, למרות השוני שנוצר עם השנים בין שתי הקבוצות, מדובר בקהילה אחת. הוותיקים והעולים החדשים פועלים בצוותא למען הקהילה.

אני מאמין שכלל שבניה יתחזקו, הם יעמיקו וירחיבו את תרומתם לחברה בישראל, כפי שבעבר תרמו לחברה בקווקז, וכפי שתרמו הראשונים, שעלו לארץ ישראל לפני קום המדינה, למפעל הציוני מראשיתו".

האם העובדה שרבע מעולי שנות התשעים מחזיקים במגוון מקצועות חופשיים וטכנולוגיים תרמה לשיפור מצבם הכלכלי, בהשוואה לעולי שנות השבעים?

"כל הקהילה נמצאת במצב קשה מבחינה תעסוקתית. העלייה לישראל גרמה לירידה כלכלית דרסטית בקרב שתי הקבוצות, אם כי לעולים של שנות התשעים הייתה אפשרות למכור רכוש ולהביא

מכאן שתהליך הניידות החברתית באמצעות השכלה החל בשנות השבעים.

"גם לפני כן היו בקרב יהודי קווקז אנשים בעלי השכלה כללית ויהודית - סופרים, עיתונאים, מורים. אך הפרופיל התעסוקתי של הקהילה השתנה בצורה משמעותית רק לפני כ-20, 30 שנה, ואין ספק שהוא אינו דומה לפרופיל התעסוקתי של הקבוצה שעלתה לישראל בראשית שנות השבעים".

מהו אחוז המשכילים בקרב עולי שנות התשעים?

"כ-36%, להערכתי, הם אנשים בעלי השכלה על-תיכונית. זה דור שנפתח להשפעות חיצוניות ורבים מהצעירים היגרו לערים הגדולות ברוסיה, לדוגמה, מוסקבה, או רכשו שם את השכלתם. במחקר שעשתה יהודית קינג על קליטת עולי קווקז בשנות התשעים, אחוז המשכילים הוא נמוך יותר, כיוון שהיא מתייחסת למקצועות, ומציינת ש-25% מקרב העולים החזיקו במקצועות אקדמיים וטכניים או במקצועות ניהול".

אז במה עסקו האחרים?

"הם היו פועלים מקצועיים או בלתי מקצועיים. כולם היו שכירים, כי בברית המועצות לשעבר, אדם היה חייב לעבוד כשכיר. אבל בעצם, אחוז די

גבוה מהם עסק במסחר מהבית. משם הגיע הכסף. העובדה שעסקו במסחר, למרות המשטר הקומוניסטי, מעידה על יכולת תמרון גבוהה של אנשי הקהילה".

הסוציולוג חן ברם סבור, שעל אף השונות במאפיינים החברתיים והדמוגרפיים של עולי שנות התשעים, הם נפגעו מהתייחסות סטריאוטיפית של עובדי השירותים בקהילה. האם אתה שותף לדעתו?

"יש גרעין של אמת בהנחתו של חן ברם, אבל לא צריך להגזים. האופן שבו אתה מציג את עצמך קובע לא פחות מעמדתו של הפקיד ברשות. עולי שנות התשעים ציפו לבוא לישראל ולקבל ממקורביהם

השכנוע. היום לא צריך לבקש, להסביר או לשכנע. ההישגים מדברים בעד עצמם."

על אילו הצלחות נוספות אתה יכול להצביע?

"נושא הסטודנטים היה אצלנו בעדיפות עליונה. שנה לאחר שהתקבלה ההחלטה לעודד צעירים יוצאי קווקז להשתלב בלימודים גבוהים, הוכפל מספר הסטודנטים. כ-1,300 סטודנטים נעזרו עד כה בסיוע מינהל הסטודנטים והתלמידים, ואחוז גבוה מהם בחר ללמוד במכללות טכנולוגיות. הגישה הפרגמטית מאוד אופיינית לעדה. ראוי לציין, בהזדמנות זו, את התארגנות הסטודנטים. הם מודעים לזה שעליהם לעזור לקהילה, והם פעילים במיוחד בתחום קידום בני הנוער.

"המהפכה בנושא החינוך בולטת בבתי הספר: מעל 80% מתלמידי תוכנית פל"א מצליחים בבחינות הבגרות ו-70% מתלמידי חטיבות הביניים הנעזרים בפל"א משתלבים בתיכון, במסלול בגרות רגילה."

אתה מאמין שנוצרה בקהילה דינמיקה של שינוי וניידות?

"כל מה שאנחנו עושים אפשר להגדיר כראשי חץ, היוצרים דינמיקה של שינוי כיוון. האלמוניות של העדה גרמה לאנשים מבחוץ לחפש הסברים מיהם האנשים האלה? ובדרך כלל ההסברים היו שליליים. לכן אני מייחס חשיבות מרבית ליחסי הציבור של העדה. הפקנו סרט, אנחנו תומכים בלהקות מחול, פתחנו תערוכה מרשימה במוזיאון ישראל. המורל עלה! יאוש ואי אמון בעצמך הם מכשול. אני רואה שהדימוי העצמי משתנה לטובה. בכנס הפעילים שהתקיים בחודש נובמבר בזיכרון יעקב, השינוי הזה נראה לעין. התבוננתי במפגש שבין הפעילים לבין נציגי הממסד. היה שם דיאלוג גבוה העיניים. היו שם הרבה חיוכים ותחושת גאווה יחידה, ובצדק."

שני סרטים נעשו ביוזמת בני הקהילה. האחד, סרטם של סוריל איליגייב והמוזיקולוג פרץ אליהו, והשני, סרטו של ההיסטוריון אוריאל ישי. האנשים המכובדים האלה, השקיעו ממצבם ומכספם ונסעו לקווקז לצלם. מה הניע אותם לדעתך?

"אני חושב שיש בעדה צימאון לחקור את תולדותיה. יש גם נוסטלגיה. בוודאי רוצים להעביר לדור הצעיר את המורשת וגם להביא מורשת זו לידיעת החברה הישראלית. לקהילה ולי אישית, חשוב שגם אחרים ידעו. אנחנו, יוצאי קווקז ההרריים בישראל, היינו תמיד אלה שצופים במתרחש. עכשיו יש רצון עז להחליף תפקידים, להיות על הבמה. הגיע הזמן שגם אחרים יצפו בנו. כשאני נוכח עד כמה הריקודים הקווקזיים שלנו מלהיבים את הישראלים הוותיקים, יש הרגשה טובה."

ובכן, עידן ההסתגרות עומד בפני מפנה?

"עד לאחרונה האנשים שתקו. אומנם כשפוגעים בכבודו של אדם או בכבודה של הקהילה, הם מתפרצים. אבל כקולקטיב הם אנשים צנועים. החוצפה כמתכון להצלחה היא תכונה לא מוכרת במקומותינו וגם לא מקובלת. אבל אם אני שותק, זה לא אומר שאין לי מה להגיד. והיום נאמרים יותר ויותר דברים, והחשוב מכל - נעשים דברים!"

איתם אמצעים כספיים מסוימים. כמחצית מהאנשים מובטלים ורבים עובדים בעבודות מזדמנות. בכל מקרה, אני תמיד רואה קודם כל את המעגל הרחב. ברור שכאשר מגיעים לארץ חדשה, אחוז גבוה לא מוצא את מקומו במקצוע שרכש. יש כאן בעיות אופייניות לכלל העולים ואפילו בעיות אופייניות לישראלים ותיקים, נוכח המציאות הכלכלית הקשה בישראל. השונות והייחודיות של הקהילה מחריפה את הבעיות הללו.

"אני מאמין שבעתיד, ההשקעה בתוכניות אפקטיביות לצמצום בעיות התעסוקה של בני הקהילה, תהיה יעד בדרגת עדיפות גבוהה בקרב הגופים הקולטים."

אתה אופטימי?

"אני לא אופטימי ולא פסימי! בזמנו, הופתעתי לגלות, שעולי שנות התשעים נתקלים בקשיי קליטה כל כך רציניים. שם, בקווקז, הם עבדו, למדו ואירחו כיד המלך. המפגש בין העולים הוותיקים לחדשים יצר משהו חדש - שילוב בין בעיות. אם קודם לכן היו תופעות שחייבו התייחסות לקהילה קטנה שמנתה כ-12 אלף נפש, הרי עכשיו כבר מדובר בבעיות של קהילה גדולה, המונה, יחד עם הריבוי הטבעי, כ-90 אלף נפש. לכן צריך לעבוד ולעבוד. מאז הושם דגש על קליטת יוצאי קווקז, בכל מקום שהשקענו ניכרות הצלחות."

מי היה זה שהתעורר בוקר אחד והחליט לשים דגש על קליטת עולי קווקז?

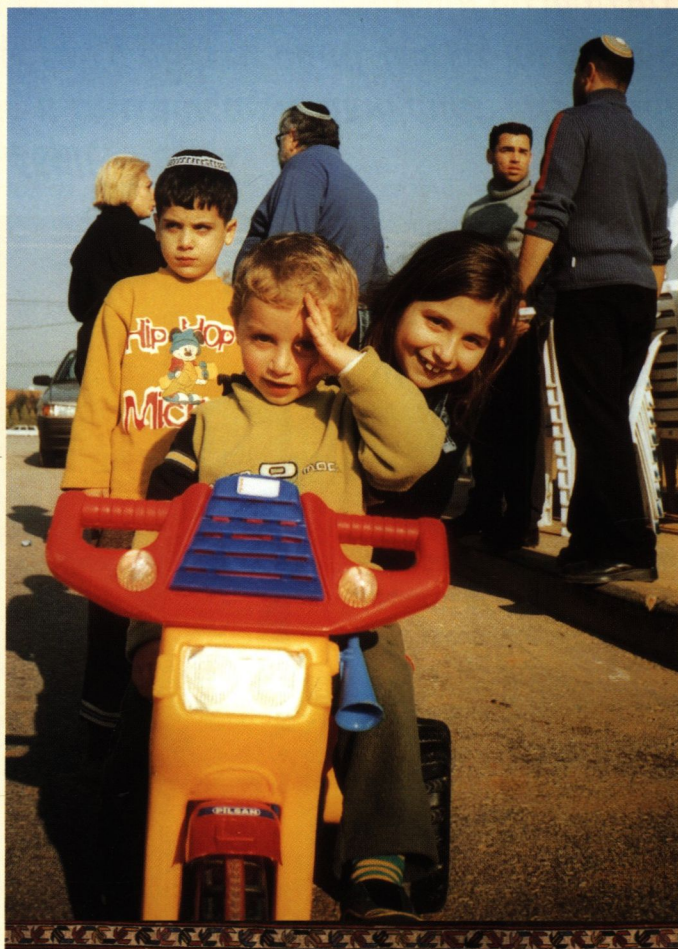
"אנשים מהקהילה התעוררו! לדעתי, הגורם העיקרי להתעוררותם היו הילדים ומצבם בבתי הספר. הנתונים מראים כי רבע מהתלמידים נושרים מהלימודים במסלול בגרות, ואחוז הזכאים לתעודת בגרות, לפני התערבות, נמוך מאוד. לצערי, שנים רבות מדי, היה נתק מוחלט כמעט בין המערכת הקולטת לבין העולים. בכנס הפעילים בזיכרון יעקב, נאמר שהדגש על העצמת מנהיגות קהילתית למשל, התחיל ביוזמת פעילים מהקהילה. עם זאת, גם הממסד זיהה חלל, והקהילה 'קנתה את פנייתו'. כשראו שהממסד מתייעץ איתם, נוצרה מוטיבציה. כשראו שהממסד מתמקד בקהילה, נוצר תמריץ לעדה. המתנדבים, הפעילים והמנהיגים נענו בהתלהבות, ואני מלא הערכה לפועלם."

באיזו מידה יש לקהילה השפעה על תוכניות הקליטה והצלחתן?

"התוכניות ברמה הארצית והמקומית נולדו מתוך האזנה לאנשים. מספר רב של פרויקטים, ברמה המקומית, הם פרי יוזמת המתנדבים והפעילים בקהילותיהם.

"התוכניות נגזרות מהצרכים, אך יחד עם זאת, הצלחתן של התוכניות תלויה בעבודת השדה של הפעילים. רבים מהאנשים בקהילה כל כך הסתגרו בתוך עצמם וכל כך איבדו את האמון, שרק בזכות הפעילים אפשר לבנות גשרים של אמון ונכונות לנצל את חלון ההזדמנויות שנפתח. לדוגמה, לפני שלוש וארבע שנים, כשתוכנית פל"א לקידום תלמידי בלימודים צעדה את צעדיה הראשונים, היה קשה לקבל את הסכמת ההורים לשלוח את ילדיהם, בשעות אחרי הצהריים, לפעילות לימודים והעשרה במתנ"סים. הפעילים בקהילה התגייסו למשימת

π וכניו π קליטה

פרדס חנה, נובמבר 2001

וְהָיָה כְּעֵץ שְׂתוּל עַל-פְּלִי מַיִם אֲשֶׁר פָּרִיו יִתֵּן בְּעֵתוֹ
וְעָלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ

תהילים, פרק א', פסוק ג'

לעבור את הבגרות בֵּסֶלֶם

אחד היעדים החשובים של המשרד לקליטת העלייה הוא קידום תלמידים עולים המתקשים בלימודים, במטרה למנוע נשירה ממערכת החינוך ולהגדיל את שיעור הזכאים לתעודת בגרות מלאה. תוכנית פל"א לקידום תלמידים יוצאי קווקז, עונה על יעד זה "בגדול" - התוצאות מדברות בעד עצמן!

הביניים לכיתות י', במסלול בגרות מלאה.
 ♦ הגדלת מספר התלמידים הניגשים לבגרויות, והגדלת שיעור הזוכים בתעודת בגרות מלאה.

חניסוי מקומי לפרויקט ארצי מצליח

התוכנית כוללת כ-2,500 תלמידים מכיתות ז' עד י"ב, אשר לומדים בשעות אחר הצהריים במרכזים הקהילתיים המקומיים. השיעורים מתקיימים לאורך כל השנה, ובחופשות חנוכה ופסח מתקיימים מרתונים לימודיים לקראת מבחני הקבצות ובגרויות. רכזי פל"א ביישובים השונים עומדים בקשר עם ההורים, ומסבירים להם את החשיבות של הלימודים והיכן הילד נמצא.

"את תוכנית הלימודים של פל"א אנו מתכננים על סמך מיפוי הצרכים של הילדים, בשיתוף עם בית הספר בקהילה", אומרת ליאורה שני, מנהלת תוכנית פל"א בחברה למתנ"סים. "זהו בעצם בית ספר אחרי בית ספר. במעבר מכיתה ט' לכיתה י' לדוגמה, הישגיו של התלמיד בלימודים קובעים את מסלול לימודיו בהמשך. לכן פל"א משקיע מאמץ מיוחד בכיתות ט', כדי לסייע לילד להשתלב במסלול בגרות רגילה".

ראשיתה של תוכנית פל"א לתלמידים יוצאי קווקז בעיר שדרות שבנגב. מה שהחל כניסוי מקומי, הפך בהדרגה לפרויקט ארצי עתיר הצלחה. ליאורה, שליוותה את הפרויקט מראשיתו, מספרת: "פל"א מקדמת ילדים מקבוצות נוספות, אבל 'הקטע הקווקזי' אהוב עליי במיוחד, כי ליויתי אותו מההתחלה. התחלנו בשדרות, והגיעו בקושי 13 ילדים, והיום משתתפים בפל"א שדרות 200 ילדים. הם פעילים בעיר, טוב להם בבית הספר והם ניגשים לבגרויות ומצליחים. חניכי פל"א בשדרות ארגנו עצרת לזכרו של יצחק רבין, פעילות בחג פורים ועוד. זה נפלא לראות את תרומת הילדים לעצמם ולעיר מוכת אבטלה כמו שדרות".

לרכזי פל"א ביישובים תרומה חשובה בהצלחת התוכנית. ליאנה מישיב, רכזת-על של ארבעה מרכזי פל"א בחדרה, מורה ופעילה בקהילה, התחילה את התוכנית עם 28 בני נוער, והיום משתתפים בפל"א חדרה 200 תלמידים.

פעילויות חברתיות לצד הלימודים.

בפל"א לא רק לומדים. לצד הלימודים האינטנסיביים, שמים דגש רב על העשרה חברתית ותרבותית. התלמידים משתתפים בפעילויות החברתיות: ימי כף, טיולים, חוגי ספורט, סדנאות לטיפול מנהיגות צעירה ומפגשים ארציים של כל ילדי פל"א. ♦

פל"א של הישגים. תוכנית פל"א בפעילות

וב התלמידים יוצאי קווקז הגיעו לישראל עם נתוני פתיחה טובים בלימודים, אלא שגורמים כמו מצוקה כלכלית בבית קושי למלא מטלות לימודיות בעברית ונתק ממעורבות חברתית, יצרו אצלם קשיים בלימודים, מה שגרם לצבירת פערים ביחס לתלמידים אחרים ולנשירה של רבע מהם מבתי הספר התיכוניים במסלול בגרות רגיל.

תוכנית פל"א - פעילות לימודית אחרת, לקידום תלמידים יוצאי קווקז במערכת החינוך, מופעלת ביוזמת המשרד לקליטת העלייה מאז שנת הלימודים תשנ"ח (1998), על ידי החברה למתנ"סים, המחלקה להתחנכות ולמידה, ב-25 יישובים ברחבי הארץ שבהם מרוכזים רוב בני הקהילה.

פל"א שמה לה למטרה שני יעדים עיקריים:

♦ הגדלת מספר התלמידים העוברים בסיום כיתה ט' מחטיבת

פלי"א של הישגים

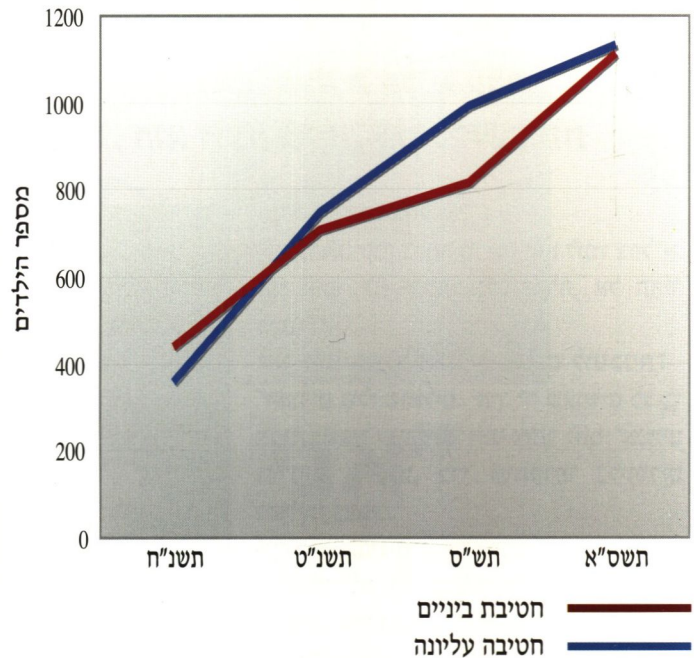
כפי שמראים הנתונים של שנת הלימודים תשס"א, התוצאות טובות מאוד:

◆ על פי מדגם שנערך ב-9 יישובים ברחבי הארץ, 70% מהתלמידים שלמדו בפל"א בשנת תשס"א (2000 - 2001), עברו מכיתה ט' לכיתה י' במסלול בגרות רגילה.

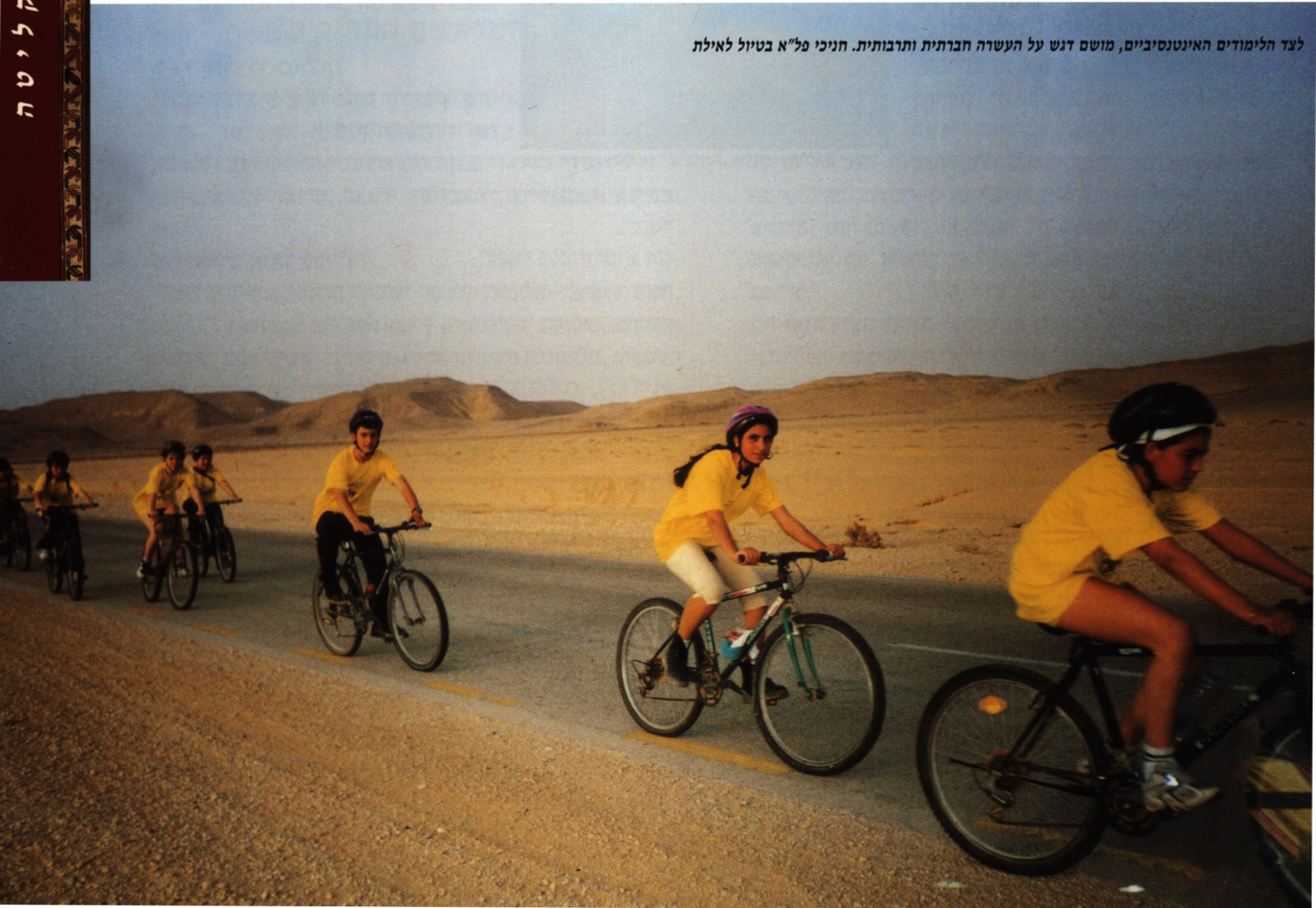
◆ על פי מדגם ציוני הבגרות שנערך ב-15 יישובים ברחבי הארץ, כל תלמידי פל"א מכיתות י"ב, למעט בודדים, ניגשו לבחינות הבגרות, ו-89% מהניגשים לבחינות עברו בהצלחה בכל המקצועות, וקיבלו תעודת בגרות מלאה.

לשם השוואה, על פי נתוני המחקר "קליטת נוער וילדים יוצאי אזור הקוקז", שנתוניו נאספו בשנת 1997 (מכון ברוקדייל-ג'וינט, 1998), רק 44% מהתלמידים בחטיבות העליונות הצהירו שבכוונתם לגשת לבגרות מלאה. בהסתמך על נתון זה ועל אחוז הנשירה ממסלול בגרות רגילה (25%), ניתן להעריך כי רק 20% מהתלמידים הם זכאי תעודת בגרות מלאה. ◆

גידול במספר חניכי פל"א בארבע השנים האחרונות

לצד הלימודים האינטנסיביים, מושם דגש על העשרה חברתית ותרבותית. חניכי פל"א בטיול לאילת

"היום ההורים אומרים לי: יש לך את מי לשאול"

אורחן דנילוב, בן 16, הוא חניך בפל"א מזה שנתיים. בעזרת פל"א עבר ממגמת מכונאות למגמת מינהל. כשיהיה גדול, הוא רוצה להיות מנהל חשבונות

יש לך אחים בפל"א?

"יש לי אח קטן בכתה ט' וגם הוא לומד בפל"א. אני אומר לו: 'תלמד מההתחלה, אל תהיה כמוני!'"

איך מתייחסים ההורים שלכם לתוכנית?

"ההורים שלי שואלים: 'איך זה שעושים כל כך הרבה בשביל קווקזים?' ואני אומר להם: 'אנשים תורמים לילדים, כדי שיתקדמו בלימודים ויצליחו בצבא'."

ההורים מבינים שהתקדמת?

"ההורים לא כל כך מבינים מה זה 'בגרות' ו'רמות', אבל הם כן מבינים שהשתפרתי ועליתי ברמה."

איך הם יודעים?

"סיפרתי להם שכדי לעלות רמה, אני צריך לקבל ממוצע יותר מ-80, והצלחתי."

להורים יש עכשיו יותר קשר עם בית הספר?

הקשר של ההורים עם בית הספר לא השתנה.

הם כל הזמן היו באים ומתעניינים, אבל כשהתקשיתי, הם היו אומרים: 'נסה להשקיע, לך לחבר'. הם לא יכלו לעזור לי. מאז שיש את פל"א, הם אומרים לי: 'יש לך ממי לבקש ואת מי לשאול בפל"א'."

מה אתה רוצה להיות "כשתהיה גדול"?

"כשלמדתי מכונאות, זה לא עניין אותי. עכשיו אני רוצה להיות מנהל חשבונות."

מקום שלישי באליפות 'אתגרים'. אורחן דנילוב עם הגביע

אורחן דנילוב, בן 16, תלמיד כיתה י', נולד בעיר באקו שבאזרביג'אן ועלה לארץ בגיל חמש. הוא גר בעכו, אביו שרברב ואמו עובדת במפעל אלקטרוניקה. אורחן משתתף בתוכנית פל"א מזה שנתיים, מכיתה ט'. "לפני פל"א התרכזתי בכדורגל, לא הכנתי שעורים", הוא מספר. "חברים שכנעו אותי לבוא לפל"א רק בשביל הטיולים, ואז ראיתי שגם כיף ללמוד."

איך השפיע פל"א על הלימודים שלך?

"לפני כמה זמן עליתי רמה בבית הספר. בעזרת המורים בפל"א עליתי ממסלול של חצי בגרות לבגרות מלאה, וגם שיניתי מגמה, ממכונאות למינהל."

כיצד עזרו לך בפל"א?

"אבי, הרכז, הביא לי מורה שלימדה אותי מינהל, חשבונאות וכלכלה, והשלמתי את החומר. בבחינת המתכונת בכלכלה הוצאתי 83, במתכונת השנייה הוצאתי 93 ובבגרות בחשבונאות הצלחתי יפה."

מה מלהיב אותך בפל"א?

"הפעילות הספורטיבית, למשל עשינו סנפלינג במערת קשת, במנרה... השתתפנו באליפות הארץ ב'אתגרים': בקייקים, בתחרות אופניים, בקיר טיפוס, בניוטטים, במסע אלונקות ובסנפלינג, והקבוצה שלנו זכתה במקום השלישי."

מה מריץ את פל"א?

- ◆ **הלמידה היא תהליך של יצירת משמעות וקשר בין עולמם של התלמידים לבין החומר הנלמד.** התאמת תוכנית הלימודים לבני הנוער ושילובם בחוגי העשרה, תורמים להעמקת הזיקה שבין החומר הנלמד לבין המטען האישי, התרבותי והחברתי של הילד ובני משפחתו.
- ◆ **מטרת החינוך היא העצמת הילדים ובני הנוער.** לשם כך יש לזהות את נקודות החוזק של כל ילד ולטפח אותן, כדי שישגל כאדם בוגר ושקול, בעל דימוי עצמי גבוה, היודע לבחון מידע ולבחור את דרכו בחיים.
- ◆ **הרצון והמחויבות לשינוי חברתי באמצעות השכלה מנחים את האחרים על תוכנית פל"א,** והם הגדירו מספר עקרונות עליהם מושתתת התוכנית:
- ◆ **כל אחד יכול.** כל אחד יכול להשיג תעודת בגרות מלאה, אם רק יהנה מתנאים שיאפשרו לו להצליח.
- ◆ **התלמיד אינו לבד.** התלמיד מביא עמו את משפחתו, קהילתו, עולמו הרגשי, כישוריו ונטיות לבו. כדי שהילד יצליח בלימודיו, חשוב להאזין לו, להכיר את הרקע ממנו בא וליצור קשר עם הוריו.

"יום מרתון"
באוניברסיטה העברית.
ששה מטוב, רכז
פל"א באור עקיבא
ומורה למתמטיקה
ומיזיקה, עם חניכים

"אני עדיין קווקזית, כי יש לי עקרונות..."

לרוני מטירת הכרמל, לשרה מעכו, לאילנה מקריית ים - "סבבה" בפל"א. האם הם גאים להיות קווקזים ומה דעתם על הקשר עם חבריהם, הישראלים הוותיקים?

לי מורה מאוד טובה, ואני הולכת אליה בכל פעם שאני צריכה עזרה.
איך את מרגישה - ישראלית? קווקזית?
יש לי חברות ישראליות, ולמרות שאני ישראלית לכל דבר, אני עדיין קווקזית, כי יש לי עקרונות. לא כל דבר ישראלי אני מוכנה לקבל."

מה אינך מוכנה לקבל?
"הבנות הישראליות אומרות מה שבראש שלהן, הן פתוחות מדי. לבנות הקווקזיות יש כבוד. הן יודעות להתנהג."

אילנה, תלמידת כיתה י"א, חניכה בפל"א שנתיים

אילנה: "פל"א עזר לי. השנה עזר במיוחד, כי ניגשתי לבגרות בלשון וקיבלתי 93. הגעתי לכאן בגיל חמש. אנחנו מבאקו. אבא עובד במקצועו כרופא שיניים ואמא עקרת בית."
יש קשר בביה"ס עם הישראלים הוותיקים?
"בטח!"

לא מפריע לך שהישראלים פתוחים?
"לא, בכלל לא, אני באה מבית שאפשר לדבר על הכל, כמו בית ישראלי."

את רוצה להתגייס?
"כן. אני עדיין לא יודעת מה אני רוצה לעשות בצבא, אבל יש לי בגדנ"ע את מי לשאול. אם אהיה מספיק טובה, אני לא פוסלת להיות קצינה." ♦

רוני, תלמיד כיתה י"א, חניך בפל"א ארבע שנים

אביו של רוני עובד בנמל ואמו עובדת כמטפלת. לפני פל"א, רוני התקשה במתמטיקה ובאנגלית. עכשיו הציונים שלו במתמטיקה הם 80-90 ובאנגלית 75-80.

רוני: "אני רוצה לעשות בגרות, ללמוד בטכניון חשמל... אנחנו בפל"א 'סבבה'. טיולים, ספורט, ג'יפים, סוסים..."

ואם לא היה פל"א?

"אם לא היה פל"א, לא יודע באיזה בית ספר הייתי!"

איך אתה מציג את עצמך בפני אנשים?

"אני מקובה, מאזרביג'אן. לישראלים אני אומר שאני מרוסיה. הם לא יודעים מה זה קובה. יש כאלה שסתם שואלים, ויש כאלה ששואלים מכל הלב, אז אני מסביר להם על קובה ועל הקווקזים."

מה יכולים הקווקזים לתרום לישראלים?

"כבוד, ואיך מתנהגים בבית!"

שרה, תלמידת כיתה י"ב, חניכה בפל"א ארבע שנים

שרה: "אני לומדת במגמת פסיכולוגיה וסוציולוגיה. אני עושה בגרות מלאה והתמחות - זה מה שדורשים באוניברסיטה."

האם התקשית במקצועות מסוימים?

"במתמטיקה התקשיתי. בכיתה ח' שמעתי על פל"א. בהתחלה הלכתי לפעילויות החברתיות, ואז שמעתי על עזרה במתמטיקה. יש

מימון והנחיה מקצועית: המשרד לקליטת העלייה הפעלה: מרכז נוער ונח"ל, ענף נוער וקהילה, מדור אוכלוסיות מיוחדות, צה"ל. בשיתוף עם החברה למתנ"סים, המחלקה להתחנכות ולמידה

עולים על מדעים

לבני נוער ממוצא קווקזי מוטיבציה גבוהה לשרת בצה"ל, אך ההתנגשות בין הקודים התרבותיים לבין הקודים הצבאיים מקשה על השתלבותם במסגרת הצבאית. תוכנית הכנה לצה"ל, המותאמת לתלמידים יוצאי קווקז חניכי פל"א, מסייעת להם להתמודד עם הקשיים

צילום: יעקב בר שמעון

ההיכרות עם הצבא היא מועטה בקרב בני נוער יוצאי קווקז, וצה"ל נתפס עבורם כ"דבר לא ידוע"

להתמודד עם "הלא ידוע"

על פי ממצאי מחקרה של יהודית קינג ממכון ברוקדייל, 91% מהבנים יוצאי קווקז נכונים להתגייס. רובם סבורים כי צה"ל יכול לתרום להם בעיקר בלימוד מקצוע, בתגבור העצמאות ובהגברת ביטחונם העצמי. אלא שאצל רובם רמת המעורבות במציאות הישראלית נמוכה.

"ההיכרות עם הצבא, המשודרת בבתיהם של הישראלים הוותיקים מתוך היכרותם של אחים או הורים, היא מועטה בקרב העולים מקווקז", אומר גרינשטיין. "לכן צה"ל מבחינת בני הנוער הוא מעין דבר 'לא ידוע'".

אבי קסורלה, רכז פל"א בעכו, מדגיש שהבעיה מתחילה כבר עם קבלת צו הגיוס - "מה אתה אמור לעשות עם הצו? מה תגיד בלשכת הגיוס? זה הרי קובע את הקב"א! קחו ילד מבריק, שהכושר המילולי שלו בעברית גרוע, אז בלשכת הגיוס הוא נתפס כלא מתאים לתפקיד רציני. בפגישות ההכנה השבועיות עם המד"נים, אנחנו מתרגלים את התשובות: 'מה תענה על שאלה זו ומה תגיד אם ישאלו אותך כך

בשנים האחרונות גברה בצה"ל המודעות להשפעת השונות התרבותית של חיילים עולים על מידת הסתגלותם לשירות הצבאי. אחוז גבוה של הבנים יוצאי קווקז לא מסיים את השירות הצבאי או מוצא את עצמו בתפקידים בלתי הולמים את כישוריו. הצבא הוא השלב הבא למוביליות חברתית, ושירות מתסכל בצה"ל מחמיץ חלון הזדמנויות להתערות בחברה, עלול לפגוע בדימוי העצמי של הצעיר ולהוות אבן נגף בדרכו האזרחית. שיתוף פעולה בין הגדנ"ע לבין המשרד לקליטת העלייה והחברה למתנ"סים, יצר תוכנית הכנה לשירות בצה"ל, המופעלת בקרב חניכי תוכנית פל"א, יוצאי קווקז.

"מדובר בהכנה ייחודית לשירות הצבאי, השונה מזו הניתנת בבתי הספר", אומר ראובן גרינשטיין, האחראי על ההכנה לצה"ל בחברה למתנ"סים. "בהכנה זו מושם דגש על צרכים ייחודיים של אוכלוסיית העולים בכלל, ושל נערים יוצאי קווקז בפרט. כל זאת במטרה לשפר את סיכוייהם להשתלב במסגרת הצבאית בהצלחה, ולהעלות את אחוז החיילים יוצאי קווקז המשרתים בתפקידי איכות".

בהוראת מפקדת כי היא אישה, או להתמרד ולהגיע לכלא בגלל סירוב למלא מטלות, שאינן מתפקידו של הגבר ופוגעות בכבודו. עבודות מטבח וניקיון הן סלע מחלוקת קבוע בין החיילים למפקדיהם. "אם החייל לא רוצה לעשות תורנות מטבח, המפקד צריך להבין שזה לא בגלל שהוא מתעצל, אלא בגלל המסורת בבית", אומרת שרון. "ניתן לפתור זאת באופן יצירתי, הכל תלוי במפקד, עד כמה הוא פתוח להבין את השוני התרבותי. למשל, היה חייל שהסכים לעשות פי שניים תורנות בחצר במקום שירות במטבח וזה פתר את הבעיה". חיילים יוצאי קווקז גם נפגעים מסגנון הדיבור הצבאי הבוטה ומגיבים בקיצוניות על קללות. שרון מבהירה שהחייל הקווקזי מפרש את הקללה כפשוטה: "אתה קיללת את אמא שלי!", ועל העלבון הוא מגיב במכות. "בשבילנו זו אלימות, בשבילם זו הגנה על כבוד המשפחה".

וכך...! דוגמה נוספת היא הבחינה הפסיכוכימית. אנחנו מסבירים להם, שאם הם יזלזלו בבחינה והתוצאות תהיינה נמוכות, הם יקבלו תפקידים מתסכלים בצה"ל".

כשהכבוד מתנגש עם הקודים הצבאיים

שרון מרום הייתה בעת שירותה הצבאי מש"קית הוראה ועלייה. לחיילים יוצאי קווקז, היא מספרת, נקשרה במיוחד: "ראיתי אצלם המון מוטיבציה לשרת. הם עולים לארץ עם כל הרצון הזה, הם מאוד גאים בזרות שלהם, בערכים כמו כבוד עצמי, כבוד לזולת וכבוד למשפחה, וכשהם מגיעים לכאן, הם לא יודעים שיש קודים שונים. הם מעוניינים להשתלב בלי לאבד את המסורת". מושיגי הכבוד שעליהם מתחנכים בני הנוער הקווקזי מקשים, במקרים לא מעטים, על השתלבותם המוצלחת בצה"ל. חייל עלול לזלזל

מגיעים לארץ עם המון מוטיבציה לשרת. בני נוער יוצאי קווקז במחנה ה'חוויה הישראלית'

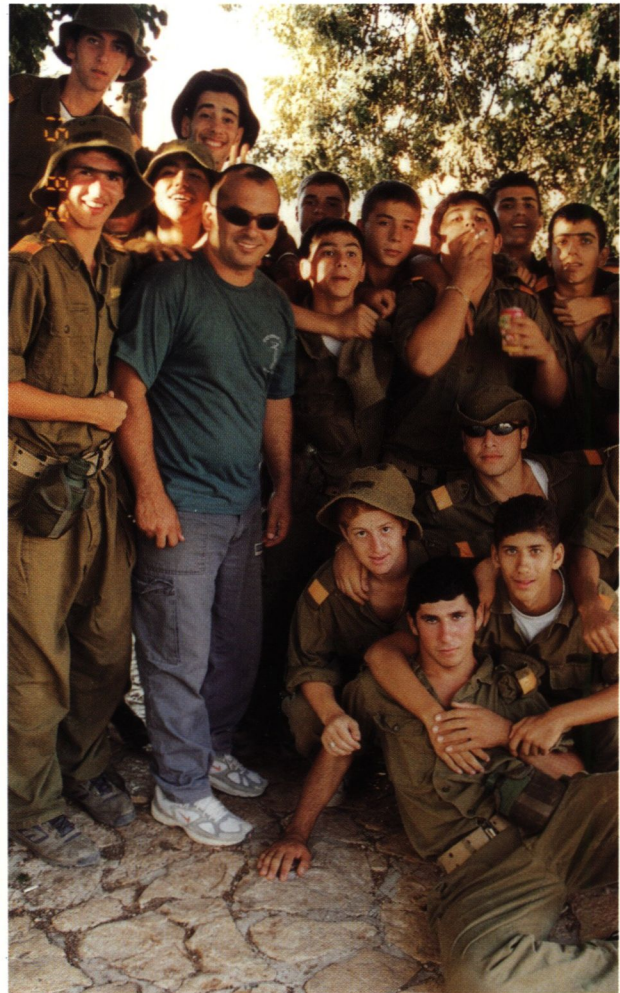
צילום: יעקב בר שמעון

בנוסף לפעילות השוטפת במהלך השנה, יוצאים חניכי התוכנית בקיץ למחנה "החוויה הישראלית", המתקיים בבסיס גדנ"ע. במשך חמישה ימים מתנסים הבנים והבנות בהוויה של שירות במסגרת צבאית. הם לומדים שדאות, הפעלת נשק ותרגול משמעת. שומעים הרצאות על מורשת צה"ל, ובוחנים את יכולתם האישית להסתגל למערכת הצבאית.

המחויבות באה לידי ביטוי בצבא

בשנת תשס"א (2001) השתתפו בתוכנית ההכנה לצה"ל 350 מחניכי פל"א. אבי קסורלה: "אנחנו עובדים איתם על חשיבות התרומה וההגשמה העצמית - תהיה לוחם, תהיה מפקד, תהיה אדם שלם יותר, והמסר מחלחל - לדוגמה: מתוך 28 חניכי פל"א בעכו, בוגרי כיתות י"ב, שהשתתפו בקורס ההכנה לצה"ל בשנה שעברה, שבעה בנים הלכו ליחידות קרביות והם מתמידים בשירות. אחד מהם נמצא בקורס חי"ר בגבעתי ואחד ביחידה נבחרת בחיל האוויר. חמש בנות התגייסו לצה"ל, אחת מהן קצינה ואחת מכ"ית, מפקדת על יחידת בנים ובדרך לקורס קצינות. החבר'ה יוצאי קווקז איכותיים, צריך רק לדעת איך לסייע להם לפרוץ החוצה".

שרון מרום מוסיפה, כי ישנם גם הרבה דברים משותפים בין החיילים הוותיקים לחיילים יוצאי קווקז: "קודם כל, המוזיקה דומה... כולם אוהבים מוזיקה מזרחית. חוץ מזה, כשהם בצוות אחד ומוטלות עליהם משימות של חיים ומוות, רואים ביניהם קרבה חזקה. המחויבות למשפחה, שהיא כל כך טבעית לצעירים הקווקזים, באה לידי ביטוי גם בצבא".

"החבר'ה יוצאי קווקז, איכותיים, צריך רק לדעת איך לסייע להם לפרוץ החוצה". אבי קסורלה עם חניכיו

הטובים לתפקידי איכות

תוכנית מיוחדת מכשירה צעירים יוצאי קווקז לתפקידי איכות בצה"ל. המטרה: לבנות קבוצה שתשמש מודל לחיקוי לבני הנוער בקהילה

כנגזרת מתוכנית ההכנה לצה"ל, יצאה לדרך תוכנית מיוחדת שמטרתה להכשיר קבוצת צעירים נבחרים, שישירתו בתפקידי איכות בצה"ל, וישמשו מודל לחיקוי לבני הנוער מהקהילה הקווקזית.

התוכנית התגבשה ביוזמת פעילים בעלי רקע צבאי קרבי. את המהלך הוביל **זכי חרוב**, מנהל פרויקטים בג'וינט ישראל. ההצעה התקבלה בברכה על ידי המשרד לקליטת העלייה.

במסגרת התוכנית נבחרו 25 צעירים מחיפה, מקריית אתא, מקריית ים ומעכו, על פי קריטריונים של מצוינות אישית - מסלול בגרות והתנהגות למופת. ההזדמנות ניתנה לכלל התלמידים מהקהילה הקווקזית.

הקבוצה שנבחרה עוברת הכשרה מקיפה במשך שנתיים, הכוללת קורס מפקדי כיתות בקיץ, יציאה למכון וינגייט לימי אימון מרוכזים וללימוד מורשת העדה בבניין הארץ. תוכנית האימונים כוללת אימוני כושר קרבי, קרב מגע, ניווט והשתתפות באליפות הארץ ב"אתגרים", כקבוצת גדנ"ע מגובשת.

עובדה נוספת שמקשה על המשפחה כולה להתמודד עם הגיוס לצה"ל, היא המצוקה הכלכלית בבית. בגיל 16 הנער הוא כבר גבר בעל אחריות. רבים מבקשים לשרת קרוב לבית כדי לעבוד ולעזור להוריהם, והם נמצאים במתח פנימי בין המחויבות למשפחה לבין מחויבותם לצה"ל.

כנגזרת מחלוקת התפקידים המסורתית בין הגבר והאישה, השירות הצבאי של הבנות נתפס כשבירת המסורת. לפיכך, מספר החיילות יוצאות קווקז בצה"ל הוא מזערי.

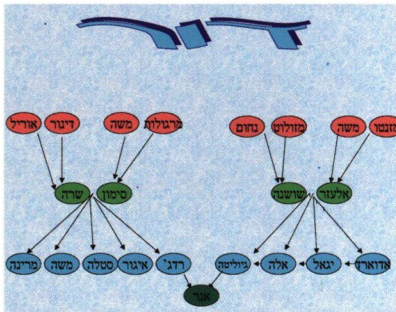
תכונות תוכנית ההכנה לצה"ל

התוכנית פועלת מזה ארבע שנים ב-17 מרכזים קהילתיים שונים ברחבי הארץ, ומשתתפים בה חניכי פל"א מכיתות י' עד יא'. התוכנית מועברת על ידי חיילים ומדריכי נוער בגדנ"ע (מד"נים) בתיאום עם המחלקה להתחנכות ולמידה, החברה למתנ"סים והמשרד לקליטת עלייה.

התלמידים נפגשים עם מד"ן, שומעים הסברים על המערכת הצבאית ומקבלים מידע על תהליכי המיון, הגיוס והשיבוץ בצה"ל. במסגרת המפגשים השבועיים, מתרגלים עם החניכים מצבים אפשריים בתהליך הגיוס ובזמן השירות. כמו כן נשמר הקשר עם ההורים, והמדריכים משתפים אותם במידע על תהליך הגיוס הצפוי לבנם או לבתם.

משפחה ברשת

תוכנית "משפחה ברשת" מפגישה בין הורים לבין ילדיהם אל מול המחשב, כדי לגשר על פער הדורות ולהעמיק את הזיקה למורשת

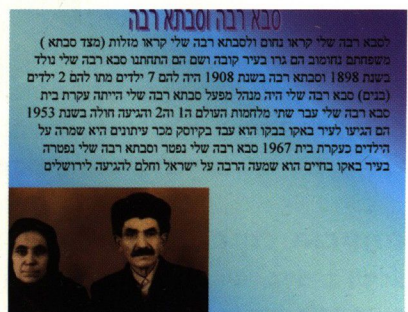
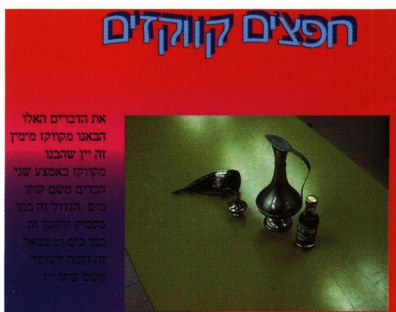
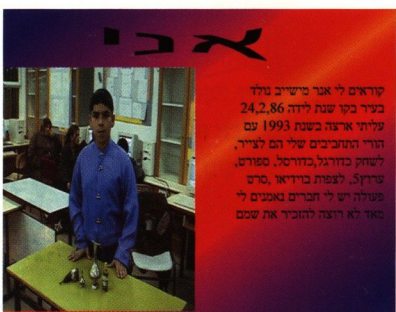
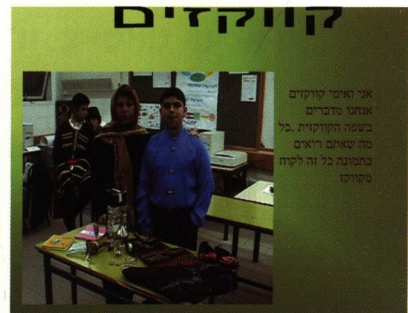
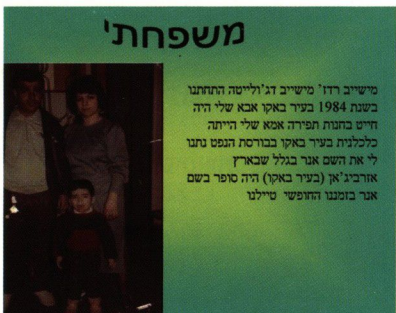

"משפחה ברשת" היא תוכנית העשרה לבני הנוער והוריהם, המופעלת על ידי החברה למתנ"סים, במטרה לחזק את היחסים בין ההורים לבין הילדים במשפחות העוליים. בתוכנית משתתפות משפחות מארצות מוצא שונות ומכל רחבי הארץ, ובהן גם משפחות יוצאות קווקז.

התוכנית מבוססת על 20 מפגשים בני שלוש שעות כל אחד. במהלך המפגש יושבים ההורה וילדו מול המחשב, לאחר שקיבלו הדרכה מתאימה, ויוצרים במשותף מצגת על גבי תקליטור, בנושא שנבחר על ידם: אילן היוחסין המשפחתי, מאכלים אופייניים לעדה, כלי מוזיקה קווקזיים או כל נושא אחר מתוך המסורת התרבותית של המשפחה.

בעוד שהילדים מחזקים את מיומנותם בהפעלת טכנולוגיה מתקדמת, עולה קרנם של ההורים כמקור מידע וידע מצד אחד, ומצד שני - היחשפותם לעולם המחשבים מקרבת אותם לעולם התוכן של הצעירים.

עד שנת תש"ס (2000) סיימו בהצלחה את התוכנית כ-100 משפחות יוצאות קווקז, מנצרת בצפון ועד באר שבע בדרום. בשנת תשס"א השתתפו בתוכנית 80 משפחות נוספות מקרב העדה.

תוכניות קליטה

להיון סטודנטים

התוכנית לעידוד רכישת השכלה גבוהה מעודדת צעירים מהקהילה הקווקזית להשתלב במערך ההשכלה הגבוהה בישראל. מאז הפעלתה גדל מספרם של הסטודנטים יוצאי קווקז במידה ניכרת

מספר הסטודנטים הוכפל תוך שנה

התוכנית לעידוד השכלה גבוהה מופעלת מאז שנת הלימודים תשנ"ח (1998), והיא כוללת הטבות כגון מימון שכר הלימוד במכינה האקדמית ומימון שכר לימוד לתואר אחד, מתן מלגות קיום, ייעוץ והכוון בבחירת מסלול הלימודים, שיעורי עזר ופעולות חברה ותרבות.

התוכנית הביאה לגידול ניכר במספר הסטודנטים יוצאי קווקז שבטיפול מינהל הסטודנטים והתלמידים. בשנה הראשונה לביצועה, הוכפל מספרם ועלה מ-250 סטודנטים ל-524. בשנת הלימודים תשס"א (2001) למדו בסיוע מינהל הסטודנטים והתלמידים, 846 סטודנטים יוצאי קווקז באוניברסיטאות, בטכניון ובמכללות.

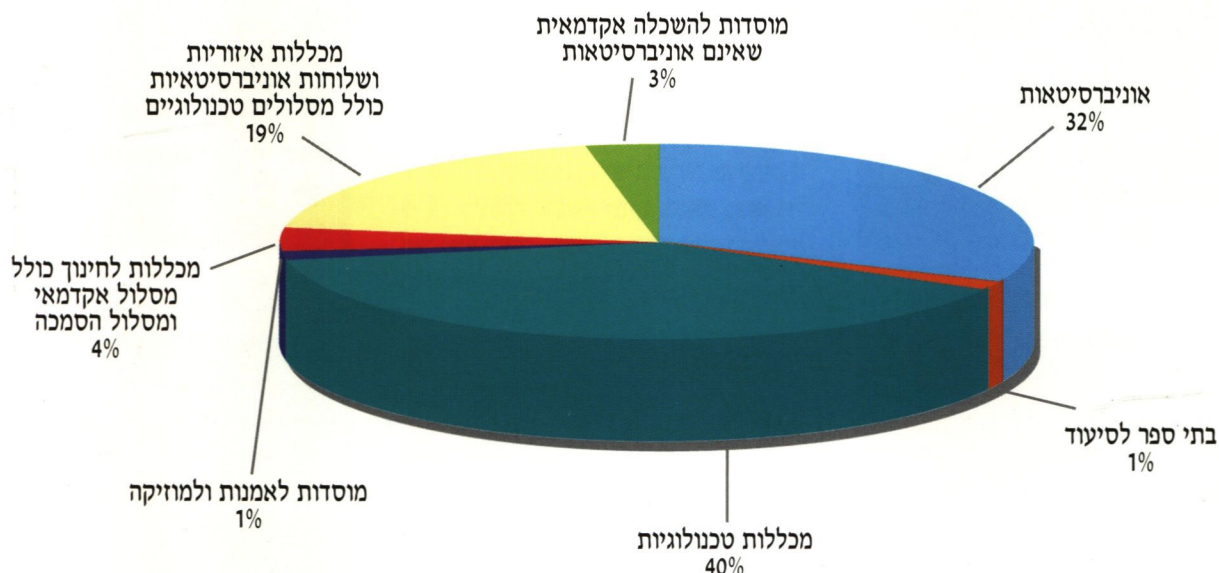
עד כה היו זכאים להטבות המיוחדות סטודנטים שעלו לישראל החל ב-1 בינואר 1989, על פי הוראת שעה משנת תשס"ב, יקבלו את הסיוע אך ורק סטודנטים שהגיעו לישראל החל ב-1 בינואר 1990. ♦

מינהל הסטודנטים והתלמידים, שהוא גוף משותף למשרד לקליטת העלייה ולסוכנות היהודית, מסייע לכלל הסטודנטים העולים, אולם לסטודנטים מאתיופיה, מבוכרה ומקווקז, ניתן סיוע מיוחד הכולל הטבות נרחבות.

ההחלטה על תוכנית הסיוע המיוחדת התקבלה לאחר שהתברר כי רק אחוז נמוך מאוד מהצעירים יוצאי קווקז נרשם ללימודים במוסדות ההשכלה גבוהה. הסיבות למצב היו המצוקה הכלכלית בבית והמחויבות לסייע בפרנסת המשפחה, היעדר מידע על סיוע מינהל הסטודנטים והתלמידים והיעדר מודעות מספקת ליתרונות הגלומים ברכישת השכלה גבוהה.

במקביל לאישור התוכנית, נעשתה פעולת הסברה נמרצת בקרב הצעירים. מגשרים וסטודנטים מבני הקהילה העבירו את המידע על הסיוע המיוחד, וגם את המסר כי אחד הכלים להבטחת עתידם החברתי והכלכלי של הצעירים הוא רכישת מקצוע אקדמי או טכנולוגי.

התפלגות סטודנטים יוצאי קווקז בשנת הלימודים תשס"א, לפי מוסדות לימוד

פעילות ועד הסטודנטים יוצאי קווקז תרמה להחלטה לבנות תוכנית סיוע מיוחדת. חברי הוועד הנוכחי בסמינר רכזים

"רק שלא יסגרו לנו את התוכנית!"

כך מקווה אלינה מויסייב, יו"ר ועד הסטודנטים יוצאי קווקז. קבוצה של תשעה סטודנטים הקימה בשנת 1996 את הוועד, לאחר שהחליטו כי לנוכח מספר הסטודנטים המזערי מבני הקהילה, יש לפעול לקידום ההשכלה הגבוהה בקרב הצעירים

כמתכנתת ומתכנתת המשך לימודים לתואר שני. ליו"ר הוועד היא נבחרה באוקטובר 2000, ואת פעילותה הציבורית היא מסבירה במחויבותה לקידום הקהילה.

מויסייב מספרת שהסטודנטים תבעו מהמערכות הקולטות ברשויות לשלבם בתוכניות הקליטה המיושמות ביישובים, וכיום רבים מהם פועלים כמגשרים, כמדריכים, כחונכי נוער וכרכזי פל"א. היא מוסיפה בצער: "קל יותר לסייע לצעירים שעלו בשנות התשעים מאשר לאלה שעלו בשנות השבעים, אשר נופלים בין הכיסאות - מצד אחד יש להם אותם קשיים ואותה מנטליות כמו לבני הקהילה שהגיעו בשנות התשעים, ומצד שני הם נחשבים לוותיקים, ואינם זכאים לסיוע המוסדות".

מחזקים קשרים

◀ אחד הנושאים המטופלים בוועד הוא חיזוק הקשר הישיר עם

בשנת 1996 למדו רק כ-100 סטודנטים יוצאי קווקז במוסדות להשכלה גבוהה. מספרם המועט והרצון לקדם את נושא ההשכלה בקרב בני הקהילה, הובילו תשעה מהם להתארגן ולהקים את ועד הסטודנטים יוצאי קווקז.

היו"ר הראשון של הוועד היה אלברט יונייב. הוועד יזם פגישות עם נציגי הממסד הקולט, החדיר את ההכרה ביכולות הטמונות בצעירי הקהילה, ביקש ודרש השקעה מיוחדת בקידומם של בני הדור הצעיר בקהילה. פעילות חברי הוועד תרמה להחלטה לבנות תוכנית סיוע מיוחדת לסטודנטים יוצאי קווקז. היכולת שהפגין הוועד הביא לצירופו, כגוף אוטונומי, להתאחדות עולי קווקז.

מחויבות לקידום הקהילה

אלינה מויסייב, יו"ר ועד הסטודנטים, עלתה לישראל ממחאצ'קלה בשנת 1990 ובהיותה בת 13. היא בוגרת מדעי המחשב, עובדת

פרופיל

סטודנט,

אלכס אברמוב הוא סטודנט בן 23,

חדור תחושת שליחות. בין לימודי

המתמטיקה לבין לימודי הפיזיקה, הוא

מדריך חניכי פל"א, מורה למתמטיקה

ופעיל בקהילה. סיפור שכולו הצלחה

את אלכס אברמוב פגשנו בגליל המערבי, באחד מערבי הקיץ החמים של אוגוסט 2001, במחנה ההכנה לצה"ל "החוויה הישראלית". הוא הגיע למקום כדי לתמוך בחניכיו מפל"א, הטועמים לראשונה את טעם חוויות השירות הצבאי. לאלכס חשוב שהצעירים האלה יצליחו בצבא, ובעתיד ירכשו השכלה גבוהה. הוא עצמו עבר את המסלול הזה, ובהצלחה.

מדרבנד לפנימייה

אלכס עלה לארץ מדרבנד בגיל 16 בנובמבר 1994, במסגרת פרויקט "נעל"ה". יחד עם מספר צעירים נוספים, נשלח משדה התעופה היישר לפנימייה ניר העמק בעפולה. את כיתות י"א וי"ב סיים בהצלחה, עם ממוצע 90 בבחינות הבגרות. בצה"ל שירת כחובש קרבי, וסיים את שירותו כאחראי על מרפאה.

אלכס, מי הם הצעירים שחשוב להגיע אליהם?

"אני יכול לדבר, למשל, על אור עקיבא. נוצר שם מעגל סגור, שבו הרבה חבר'ה נשרו מהצבא, וגם אם יש להם רצון ללמוד, הם לא השלימו את הבגרות. אני פונה אל החבר'ה עם הרצון והיכולת שאין להם אפשרות כלכלית ללמוד, והם לא שמעו על הסיוע של מינהל הסטודנטים."

היית פעיל בוועד הסטודנטים יוצאי קווקז. מה הוועד תורם בעניין זה?

"בשנה האחרונה הייתי סטודנט במכינה הקדם אקדמית באוניברסיטת תל אביב, ופעלתי גם במסגרת ועד הסטודנטים. כל פעיל איתר סטודנטים פוטנציאליים ביישוב שלו. עודדנו אותם לנסות ללמוד אחרי הצבא, השקענו

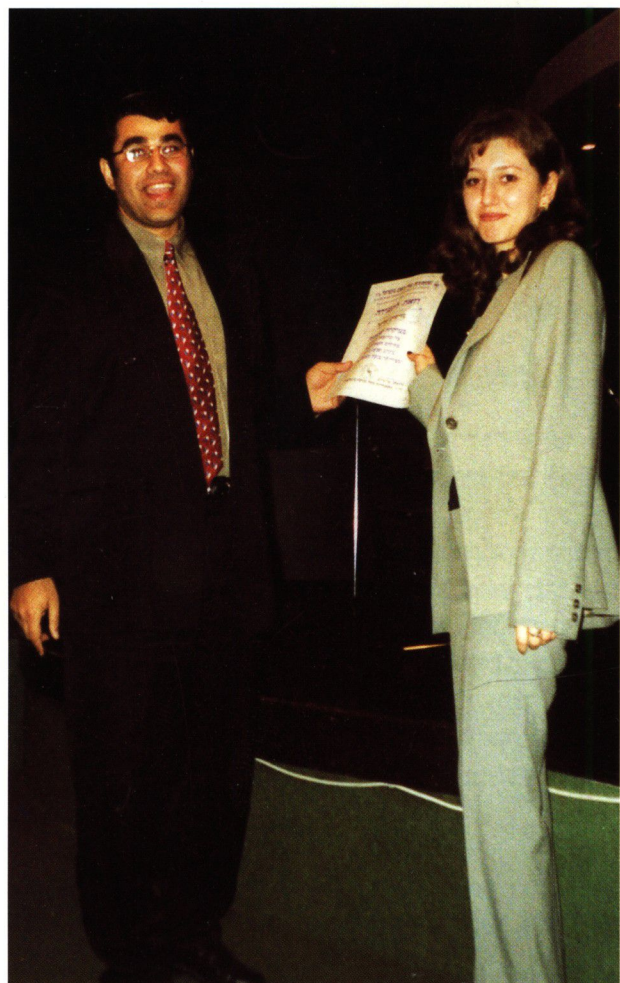
הסטודנטים. בעזרת מינהל הסטודנטים והתלמידים אורגן בנובמבר 2000 סמינר בקיבוץ חוקוק שבו השתתפו 70 סטודנטים. הסמינר התקיים במהלך סוף שבוע וכלל לינה בקיבוץ, הרצאות, טיול בארבל וערב חברתי מסביב למדורה.

חודש לאחר מכן, בדצמבר 2000, התקיים כנס סטודנטים שכלל קבוצות דיון בנושאים שונים הנוגעים למצב בקהילה: חינוך ומשפחה, תעסוקה, מרכז מידע לסטודנטים, מועדונים לבני נוער והקשר עם תוכנית פל"א. מספר רעיונות שהועלו בכנס מומשו, לדוגמה מרכז המידע לסטודנטים, ופרויקט חונכות במסגרת פר"ח לילדים יוצאי קווקז. פר"ח באור עקיבא, מציינת מויסייב, הפך לסיפור הצלחה, והעירייה תומכת בסטודנטים החונכים."

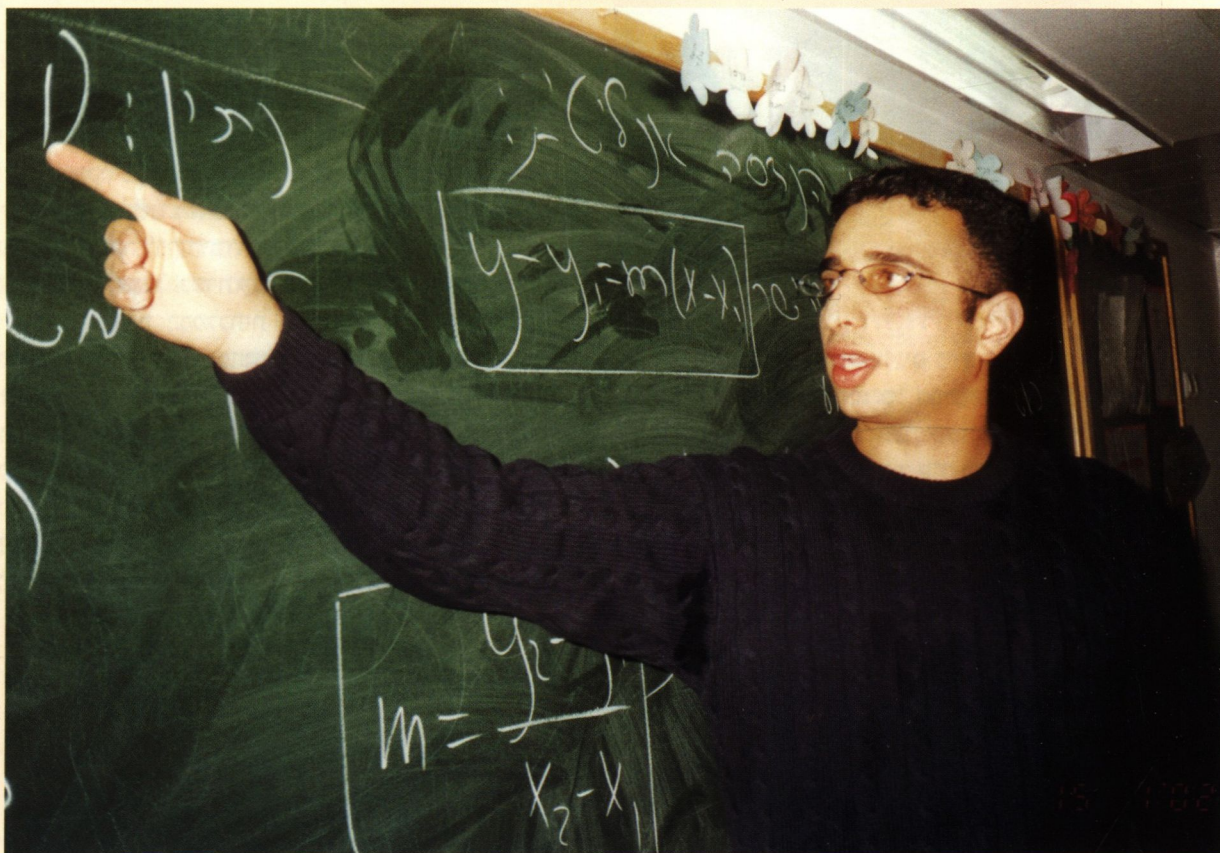
בפורים אירגן הוועד מסיבה גדולה במכללת שנקר, שבה השתתפו כ-140 סטודנטים, ובכנס הסטודנטים בבר אילן, שהתקיים באוגוסט 2001, התכנסו כ-200 סטודנטים - עדות למעורבות ההולכת וגדלה של הסטודנטים.

לנוכח הנתונים החיוביים ותרומת הסטודנטים לקהילה, אלינה מויסייב מקווה שתוכנית ההטבות המיוחדת לסטודנטים יוצאי קווקז תופעל גם בעתיד. להערכתה, ללא סיוע מינהל הסטודנטים והתלמידים, כ-80% מהצעירים המועמדים ללימודים גבוהים לא גיעו למסלול האקדמי והטכנולוגי או יפרשו מהלימודים על רקע המצוקה הקשה במשפחות ובהיעדר אמצעים כלכליים. ♦

אלינה מויסייב מקבלת תעודת הוקרה מיו"ר התאחדות עולי קווקז, יונתן מושייב

מורה ופעיל בקהילה

צילום: יעקב בר שמעון

אלכס אברמוב, מורה למתמטיקה בכיתות תיגבור ובכיתות יא' במסלול בגרות

באור עקיבא שאין להם תעודת בגרות והם משלמים מכיסם, במטרה להגיע לבגרות מלאה ולהמשיך בלימודים".

מורה לדוגמה

"אלכס התחיל ללמד אצלנו בכיתות תגבור בשעות הערב", מספרת רחל מתוקי, מנהלת בית הספר התיכון המכללה למינהל באור עקיבא. "כמחצית מתלמידינו היו ילדים ממוצא קווקזי. ראיתי שהם כל כך גאים במורה שלהם. הם התחברו אליו כי הוא קווקזי, גר באור עקיבא והוא המורה. בעקבות מה שראיתי, אלכס קיבל בסמסטר השני בבית הספר ללמד כיתה י"א במסלול בגרות, שרוב תלמידיה הם ילדים יוצאי קווקז. בבחינת המתכונת במתמטיקה, כל הכיתה, למעט שני תלמידים, הצליחו ובציונים טובים מאוד".

אלכס מייצג מספר רב של סטודנטים בני הקהילה ששמו להם כמטרה לקדם את הדור הצעיר, ולעודד אותו להשקיע בלימודים. ♦

בפעולות הסברה ושכנוע, ובין השאר הוועד אירגן כנס הסברה. הכנס האחרון התקיים באוגוסט 2001 באוניברסיטת בר אילן, והשתתפו בו כ-200 צעירים מהקהילה. ראש מינהל הסטודנטים, מר דוד סודרי, הרצה על תהליכי קבלת הסיוע לסטודנטים יוצאי קווקז, ועל המחויבות האישית של סטודנטים עולים במסגרת תוכנית שח"ק. זהו שירות חברתי קהילתי, שכל סטודנט עולה המסתייע במינהל הסטודנטים והתלמידים, חייב בו במשך שנה".

מינהל הסטודנטים עוזר לבעלי תעודת בגרות, אבל מה קורה עם צעירים שאין להם בגרות מלאה?

"חייל משוחרר יכול להסתייע בצה"ל וללמוד במכינה להשלמת הבגרות. מי שנשר מצה"ל לאחר שנת שירות עשוי, בתנאים מסוימים, לקבל סיוע להשלמת בגרות. לאחרים - ועד הסטודנטים משתדל לעזור. לוועד יש רשימות של קרנות וגופים מסייעים, אבל מה שחשוב זה הרצון. אני מכיר חבר'ה

מנהיגות צומחת בקהילה

שיתוף העולים בתהליך קבלת החלטות הנוגעות לעתידם הוא מאבני היסוד של מדיניות קליטת העלייה בעשור האחרון. התוכנית להכשרת ולהעצמת פעילים ומנהיגים בקהילה הקווקזית, מאפשרת לנציגי הקהילה להיענות לאתגרים, לקחת אחריות ולהיות נחשפים

מיומנויות, ידע ומידע כיצד יש לפעול בצורה יעילה למען קידום הקהילה.

מתכנני הקורס החליטו שהסדנאות יתקיימו בקהילה, גם ביישובים מרוחקים. בקורס, שהופעל על ידי חברת אשחר ומכון יוספטל, השתתפו כ-250 פעילים. הסדנאות התקיימו במהלך שנת 2000-2001 ב-15 יישובים. ריכז את הפרויקט אלברט יונייב בן הקהילה.

שיתוף פעולה בין הקולטים לנציגי הקהילה

להפעלת הקורס להכשרת מנהיגים ביישובים, קדם שלב של ועדות היגוי מקומיות, שאיגדו את כל הגורמים הפועלים למען הקהילה במקום היישוב. בכל ועדת היגוי השתתפו: מנהל לשכת המשרד לקליטת העלייה באזור (בתפקיד יו"ר הועדה), נציגי לשכת הרווחה והמחלקה לשיקום שכונות חברתי ברשות המקומית, נציג מנהיגות הקהילה הקווקזית ביישוב ונציגי ג'וינט ישראל - האגף לשילוב עולים והחברות המבצעות (אשחר ויוספטל).

מאז שנות השבעים, סבלה קהילת יוצאי קווקז מחולשתה של המנהיגות המסורתית - הרבנים ופרנסי הקהילה, חולשה שורשיה במדיניות הדיכוי הסובייטי ובמעבר מהכפרים לערים. בהיעדר נציגות חזקה ואפקטיבית, ובהיעדרם של עובדים ממוצא קווקזי ברשויות המקומיות ובגופים הארציים, התכנסה הקהילה בתוך עצמה וגבהו חומות הניכור בינה לבין החברה הקולטת.

כתוצאה מכך, צמחה יוזמה להכשרת קבוצות מנהיגות ביישובים. ליוזמה זו נרתמו שותפים ברמה הממלכתית וברמה המחוזית והמקומית. ההתערורות והמודעות לחשיבותה של מנהיגות חזקה היא תעודת בגרות לקהילה. הנחת היסוד היא מימוש פוטנציאל המנהיגות כנקודת חוזק חשובה, הטמונה בקהילה ומאפשרת להיענות לאתגרים, לקחת אחריות ולהצטייד את הקהילה לקראת השתלבות בחברה הישראלית.

לומדים ומיישמים - קורס להכשרת מנהיגות
הקורס להכשרת מנהיגות ביישובים, נועד להקנות למשתתפיו

כנס מעו"ף: מעורבות

כנס מעו"ף - מעורבות ופעילות בקהילת יוצאי קווקז - הכנס הארצי הראשון של קבוצות מנהיגים ופעילים ביישובים, התקיים בחודש נובמבר 2001 במלון גני כרמל בזיכרון יעקב. בכנס השתתפו כ-250 איש. לראשונה נפגשו זה עם זה כל הפעילים שהשתתפו בקורס להכשרת מנהיגות ביישובים, והוא היווה במה לסיכום שלב משמעותי בתהליך פיתוח המנהיגות בקהילת יוצאי קווקז בישראל. הכנס אורגן על ידי ג'וינט ישראל ומשרד הקליטה. זכי חרוב, מנהל פרויקטים בג'וינט ואחד מפעילי הקהילה, אמר בכנס: "לפני מספר שנים, כשהייתי מגיע לכנסים בנושא קליטת העלייה, רוב

בכנס מעו"ף שהתקיים בנובמבר 2001 בזיכרון יעקב, נפגשו מנהיגים ופעילי הקהילה, משתתפי הקורס למנהיגות ביישובים, עם נציגי המשרדים הממשלתיים והרשויות המקומיות, והציגו את התוכניות שיזמו ביישוביהם

בין המשתתפים, הסטודנטים: אלונה מרדכיב, איציק אניב ופליקס זכרוב

מנחת הכנס: ליאנה מישייב

באו מכל הארץ. 250 פעילים יחד עם נציגי משרדים ממשלתיים וגופים קולטי עלייה

מהם נמשך שישה חודשים. בשלב הראשון למדו המשתתפים נושאים כגון: תקשורת, פתרון קונפליקטים, עבודה בצוות, מיפוי צרכים, בניית תוכנית, היכרות עם המערכת הממסדית וכיצד פועלים מולה.

בשלב השני על המשתתפים היה ליישם ולבצע את התוכניות שתכננו בשלב הראשון של לימודיהם בסדנה. לשם כך הוקצו לרשויות המקומיות תקציבים מיוחדים.

הישגים מרשימים לפעילים

ד"ר אסתר קליין, מנכ"ל מכון יוספטל, אומרת: "אנשים נכנסו לפרויקט בחשש ובאי ודאות. לאחר שנה של פעילות, הם יוצאים אנשים גאים ביכולתם להוביל ולהשפיע".

התוכנית יצרה אפשרות לבעלי יכולת בקהילה לבוא לידי ביטוי, ונוצרה מציאות חדשה שבה הפעילים בקהילה יוזמים מגוון תוכניות, כגון: תיאטרון קהילתי, הרכבים מוזיקליים, סדנאות להורים ולהעצמת נשים ועוד.

זכות ההשקעה בהכשרתם ובהעצמתם של פעילים ומנהיגים ביישובים, הם מהווים היום ציר מרכזי באיתור הצרכים המיוחדים של הקהילה והעלאתם על סדר היום הציבורי בכל ישוב".

הרכב הקבוצות הפעילות כיום ביישובי הקהילה מגוון מאוד, וכולל בתוכו פעילים מרקעים שונים, ביניהם סטודנטים, מתנדבים, נציגי עמותות וארגונים, שהותיק והגדול שביניהם הוא התאחדות עולי קווקז.

ד"ר אסתר קליין בסדנה של פעילים מחדרה בכנס מעו"ף

תפקיד ועדת ההיגוי היה לפרסם מידע על הקורס, לבחור מבין הפעילים בקהילה את המשתתפים בסדנאות וללוות אותם במהלך הקורס".

חתכונת הקורס

תוכנית ההכשרה בסדנאות הקורס חולקה לשני שלבים, שכל אחד

פעילות בקהילת יוצאי קווקז

בחלקו השני של הכנס התקיימו סדנאות, בהנחיית היועצים מחברת אשחר ומכון יוספטל, בסדנאות הציגו שבע קבוצות פעילים, משתתפי הקורס למנהיגות ביישובים, תוכניות קליטה שתכננו במהלך הקורס ובחלקן אף בוצעו בפועל, בשיתוף הרשויות המקומיות. התוכניות שהוצגו מקיפות קשת רחבה של נושאים בתחומי החינוך, העצמת נשים, תעסוקה, תרבות ומורשת ועוד. במושב הסיכום, קרא יונתן מושייב, יו"ר התאחדות עולי קווקז, לדבוק בעשייה ולהתמיד בפעילות, על אף הקשיים הנקרים בדרכה של כל עשייה ציבורית.

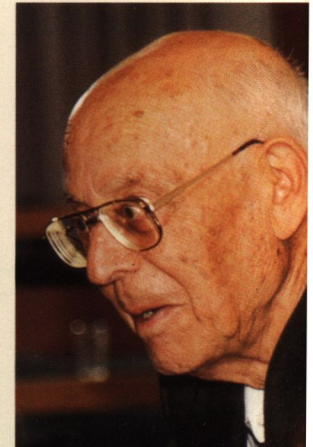
המשתתפים היו אנשי ממסד. היום, פני הכנס כפני הקהילה". **יולי אדלשטיין**, סגן שר הקליטה, בירך את המתכנסים. בין המשתתפים היו: **אריה קורת**, מנהל אגף בכיר לקליטה בקהילה במשרד לקליטת העלייה, **יעקב בר שמעון**, הממונה על קליטת עולי קווקז במשרד לקליטת העלייה, **יונתן מושייב**, יו"ר התאחדות עולי קווקז, **דליה לב שדה** - מנהלת השירות לעבודה קהילתית במשרד העבודה והרווחה, **שמחה יוסיפוב**, סגן ראש עיריית אור עקיבא, **שאוילי דריטר** מג'וינט ישראל וד"ר **יאיר צבן**, שר הקליטה לשעבר, שהוזמן להרצות על שילוב עולים בתהליך קבלת החלטות.

אורחת כבוד: הדסה לוי, אחותו של אלוף יקותיאל אדם ז"ל

יונתן מושייב, יו"ר התאחדות עולי קווקז (במרכז) עם קבוצת פעילים

אורח כבוד: ההסטוריון משה יוספוב

מימון: המשרד לקליטת העלייה; ג'וינט ישראל; הרשות לעסקים קטנים; משרד המסחר והתעשייה
 הפעלה: המוקד הארצי לעידוד יזמות בקרב עולי קווקו, מט"י חדרה, באמצעות מרכזי טיפוח יזמות ברחבי הארץ

דת להם "חכה"

אוכלוסיית יוצאי קווקז היא בעלת פוטנציאל יזמות גבוה, אולם חוסר ידע ומודעות לאפשרויות הסיוע העומדות לרשותם עוצר בעד רבים מהם. המוקד הארצי לעידוד יזמות בקרב יוצאי קווקז פועל במשנה מרץ כדי לסייע לעולים, ולהוציא את פוטנציאל היזמות אל הפועל

מונו שני רכזים ארציים מבני הקהילה, ומדי שנה מוקצה תקציב מיוחד למימון פעולות העידוד וההדרכה. הפעילות מתקיימת בשלושה אזורים עיקריים, שבהם מרוכזים רוב יוצאי קווקז: אזור חיפה, אזור חדרה ואזור באר שבע והדרום. בכל אזור נערכים כנסי הסברה, חוגי בית וסדנאות ומועברים קורסים מקצועיים בסיוע כספי של המוקד. ברוח האמרה "אם נתת לאדם חכה, אין צורך לקנות לו דגים", מוצעים קורסים בסיסיים ליזמות עסקית, המותאמים ליוצאי קווקז, בהיקף של 40-48 שעות אקדמיות, שבהם מרצים אנשי מקצוע בתחומם. בין הנושאים הנלמדים: שיווק, מכירות ועיצוב העסק, וכן ניתן מידע על רשויות המס, היבטים משפטיים וביטוח.

רוברט אברמוב, בן הקהילה, בוגר תואר ראשון בכלכלה וניהול ותואר שני בביקורת פנימית וציבורית, הוא אחד משני הרכזים הארציים במט"י חדרה. את תפקידו כרכז ארצי הוא מתאר כשילוב בין יועץ עסקי לבין מגשר תרבותי המכיר את הקהילה. כדוגמה לחסמים המונעים מיוצאי קווקז לפתוח עסק משלהם, הוא מביא את הרתיעה של רבים לגשת באופן עצמאי למט"י שבמקום מגוריהם, לשם קבלת ייעוץ. מתפקידו של הרכז הארצי להכין את היזם יוצא קווקז לקראת המפגש עם היועץ של מט"י באזור מגוריו.

עמנואל מצליח, רכז השטח הארצי במוקד בחדרה, הוא חבר המועצה המקומית בפרדס חנה ומנהיג פעיל בקהילה מזה זמן רב. הוא תורם לתפקידו את היכרותו המעמיקה עם הקהילה ועם הממסד. במסגרת תפקידו כרכז שטח, נוסע עמנואל בכל הארץ, פוגש את האנשים ביישוביהם, משוחח, מסביר ומפנה למט"י המקומי לשם קבלת ייעוץ, הדרכה וסיוע כספי.

תוצאות מעודדות

כתוצאה מהפעילות האינטנסיבית לעידוד יזמות בקרב יוצאי קווקז, חל, לדברי רוברט אברמוב, שינוי משמעותי במודעות לנושא. אנשי הקהילה מגלים את היתרונות שבפיתוח עסק, ויודעים שיש כתובת לפנות אליה.

בשנת 2000 נפתחו על ידי יוצאי קווקז כ-45 עסקים חדשים, שהסתייעו במרכזי טיפוח היזמות. בשנת 2001 נפתחו לפחות 40 עסקים נוספים, לאחר שעשרות בעלי עסקים יוצאי קווקז נעזרו בשירותי הייעוץ ובמסגרות ההדרכה של מט"י.

רוברט אברמוב מצייין, כי רמת השרידות של עסקים בבעלות יוצאי קווקז היא גבוהה יחסית, כיוון שבמשפחות יוצאי קווקז נהוג סיוע הדדי, ומי שעובדים בעסק הם בני המשפחה. ♦

בעשור האחרון מעודד המשרד לקליטת העלייה, בשיתוף גופים נוספים, את אפיק היזמות העסקית, כפתרון ארוך טווח לקליטת העולים בתעסוקה. המשרד הקים קרן לעולה העצמאי, הנותנת הלוואות בתנאים נוחים למי שעומדים בקריטריונים המתאימים. פעולות העידוד, ההדרכה והסיוע הכספי מתבצעות באמצעות 25 מרכזי טיפוח יזמות (מט"י), הפרוסים ברחבי הארץ. קידום היזמות העסקית בקרב יוצאי קווקז הוא אחד הפתרונות למצב התעסוקתי הקשה של הקהילה.

נטייה טבעית לעסקים

מסלול היזמות התברר כמתאים לאוכלוסיית יוצאי קווקז, עקב נטייתם, עוד טרם העלייה, לפעול בעסקים קטנים. מנתוני מחקרה של יהודית קינג על קליטת עולי קווקז בשנות התשעים (ג'וינט - מכון ברוקדייל, נובמבר 1998) עולה, כי החסם למימוש הפוטנציאל העסקי של עולים רבים הוא חוסר ידע ומודעות לסיוע הניתן על ידי גופים מוסדיים. כ-85% מהמרוואיינים במחקר, שגילו עניין בפתיחת עסק, לא הכירו את מערכת הסיוע ליזמים עסקיים. על היעדר המידע נוספים אי הוודאות הכלכלית הכרוכה בפתיחת עסק, הנטייה להסתגרות, חשש מרשויות המס וחוסר אמון כללי בממסד.

מוקד ארצי במט"י חדרה

מחודש מרץ 2000 פועל המוקד הארצי לטיפוח יזמות בקרב עולי קווקז במט"י חדרה, במתכונת חדשה ובמשנה מרץ למען קידום נושא היזמות בקרב בני העדה הקווקזית. במסגרת ההתארגנות החדשה

מרכזי טיפוח היזמות

מרכזי טיפוח היזמות (מט"י) הוקמו בתחילת שנות התשעים ביזומת משרד התעשייה והמסחר וג'וינט ישראל, במטרה לסייע לבעלי עסקים קטנים ובינוניים. כל מרכז הוא עמותה עצמאית שלא למטרות רווח, עם ועד מנהל משלו, הפועל בשיתוף פעולה עם מט"ים אחרים ובתיאום עם הרשות לעסקים קטנים.

במרכזים אלה מקבלים העולים ייעוץ טרום עסקי, סיוע בהכנת תוכנית עסקית וחונכות בשלב הקמת העסק. בנוסף מסייע מט"י לכל יזם עולה שעמד בקריטריונים, בגיוס הון מהקרן לעולה העצמאי ובגיוס הון משלים. ♦

המגזר השכיח ביותר בעסקים בבעלות יוצאי קווקו הוא המסחר, והעיסוק השכיח ביותר במסחר הוא בתחום המזון.

צילום: אלמן אפרימוב

ממצאי סקר עסקים בבעלות יוצאי קווקז

על פי סקר שנערך באפריל 2001, 69% מהיזמים יוצאי קווקז עוסקים בתחום המסחר, ו-85% מהיזמים מרוצים מהתוצאות העסקיות שלהם. להלן נתונים נוספים

באפריל 2001 פורסם סקר בנושא עסקים בבעלות יוצאי קווקז, שהוזמן על ידי המוקד הארצי במט"י חדרה ונערך על ידי חברת גילת משאבי אנוש, ייעוץ והדרכה. הגופים שמימנו את הסקר: אגף בכיר לכלכלה ויזמות במשרד לקליטת העלייה, ג'זינט ישראל, הרשות לעסקים קטנים ובינוניים. הסקר מאשש את אפיק היזמות כתחום תעסוקה מתאים לעולים יוצאי קווקז. להלן הנתונים העולים מהסקר:

מאפייני העסקים:

המגזר השכיח ביותר בעסקים הוא המסחר - 69%, והעיסוק השכיח ביותר במסחר הוא בתחום המזון. 90% מהעסקים הוקמו על ידי בעל העסק, ורק כ-10% נרכשו. הרוב המוחלט של בעלי העסקים - 96.6% - פועלים כעצמאיים, ו-3.4% פועלים כשותפים.

מאפייני בעלי העסקים:

80% מבעלי העסקים שנסקרו עלו לארץ בעשר השנים האחרונות. כמעט כל בעלי העסקים הם בעלי השכלה תיכונית ומעלה. שיעור האקדמאים הוא גבוה מאוד: כ-20%. כשני שלישים מבעלי העסקים דיווחו על ניסיון ניהולי. לעומת זאת, רק אחוז אחד מהנשאלים דיווח על הכשרה ניהולית. יותר מ-50% מהיזמים הקימו את עסקיהם בחמש השנים הראשונות לשהותם בישראל. 75% מהיזמים הקימו את עסקיהם בין השנה השנייה לשנה השביעית לעלייתם.

סיוע ממט"י:

מבין 175 בעלי עסקים שנסקרו, 61 (24.8%) דיווחו על קבלת סיוע ממט"י. נמצא הבדל מובהק בין עולים חדשים (עד עשר שנים בארץ) לבין ותיקים, בקבלת סיוע ממט"י: 40% מהעולים החדשים דיווחו על קבלת סיוע, לעומת 16.6% מהעולים הוותיקים. הסיוע השכיח ביותר הוא הלוואה.

שביעות רצון מהתוצאות העסקיות בקרב בעלי העסקים:

כ-85% מבעלי העסקים דיווחו כי הם מרוצים מהתוצאות העסקיות. לא נמצא הבדל מובהק ברמת שביעות הרצון מהתוצאות העסקיות בין העולים החדשים לעולים הוותיקים. ♦

צילומים: אלמן אפרימוב

קורס להכשרת יועצים עסקיים

בנובמבר 2001 נפתח במט"י חדרה קורס ארצי להכשרת יועצים עסקיים. הקורס בהיקף של כ-200 שעות, וכמחצית המשתתפים בו הם יוצאי קווקז. המטרה היא להביא להשתלבות אחדים מהם במאמץ הכללי של עידוד יזמות עסקית בקרב יוצאי קווקז.

עלותו של קורס מסוג זה בשוק הפרטי גבוהה מאוד, אך במוקד הארצי הקורס מסובסד בצורה משמעותית, הודות לתמיכת המשרד לקליטת העלייה, הרשות לעסקים קטנים וג'זינט ישראל. ♦

השתתפות נמוכה בכוח העבודה בישראל

**העלייה לישראל גרמה לירידה חדה במצבם הכלכלי של העולים.
לנוכח חומרת המצב, יש לפעול במשנה מרץ!**

מאת שמואל אדלר, מנהל האגף לתכנון ומחקר, המשרד לקליטת העלייה

במשורות ברמה גבוהה יותר ביחס לאלה שלא עברו הכשרה מקצועית.

33% מהמרוואיינים שלא למדו רוצים ללמוד בקורסים, בעיקר צעירים עד גיל 34. האחרים הביעו רצון ללמוד אם הקורס לא יהיה כרוך בפגיעה כלכלית.

קשר עם מערכת השירותים: עובדי השירותים ביישובים ציינו כי עולי קווקז נוטים פחות מתושבים אחרים לפנות לשירותים החברתיים ביישוב. התופעה הזו מוסברת משתי סיבות: היעדר מידע מפורט על השירותים הקיימים, וגילויי חוסר אמון של העולים בעובדי הרשויות. מתשובות המרוואיינים במחקר עולה כי 38% מהם מרגישים שלא מבינים אותם ו-50% טוענים כי עובדי השירותים אינם משתדלים לעזור להם.

כיווני פעולה: המסקנות העיקריות שעלו מתוך המחקר הובאו לידיעת הגופים הקולטים, ומאז ננקטים צעדים לקידום תעסוקת בני הקהילה בכלל ולתעסוקה בעבודת מקצועיות בפרט. במשרד הקליטה מונה רכז תעסוקה ארצי, וכן מונו רכזי תעסוקה מבני הקהילה בשבע לשכות תעסוקה ברשויות המקומיות.

במרכז לטיפול יזמות בחדרה הוקם מוקד ארצי לעידוד היזמות העסקית בקרב יוצאי קווקז, ביישובים מופעלות סדנאות לחיפוש עבודה, כיתות מיוחדות במרכזי ההכוון לתעסוקה וקורסים מקצועיים במגוון מקצועות.

ידע בעברית הוא תנאי חשוב להשגת עבודה ולהגדלת הסיכוי לקבלת עבודה ברמה גבוהה, לכן הוחלט במשרד לקליטת העלייה על שינוי הנוהל. המשרד מאפשר מעתה להעניק לעולים הזדמנות שנייה ללמוד בקורס לעברית באולפן. כמו כן הוכשרו, בשיתוף משרד החינוך, מורים מבני הקהילה שהחלו לעבוד באור עקיבא ובשדרות, שני ריכוזים גדולים של יוצאי קווקז.

עם זאת, לנוכח היקף הבעיה וחומרתה, אין ספק שהטיפול במצוקת התעסוקה מחייב השקעה בסדרי גודל רציניים הרבה יותר ממה שנעשה עד כה. ♦

על מצבם התעסוקתי של בני הקהילה הקווקזית בישראל אין נתונים, לא בסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ולא בדו"חות החודשיים של שירות התעסוקה. המקור היחיד ששופך אור על תחום זה, הוא מחקרה של יהודית קינג משנת 1997 - קליטתם של עולי קווקז בשנות התשעים, (ג'וינט ישראל - מכון ברוקדייל, ירושלים, 1998) וממנו מובאים הנתונים.

הפרופיל התעסוקתי של העולים שהגיעו מקווקז בשנות התשעים, אינו נמוך: 26% הם אקדמאים ובעלי מקצועות חופשיים וטכניים ו-41% הם עובדים מקצועיים בתעשייה ובבניין.

למרות זאת, רק כמחציתם מועסקים: 57% מהגברים מועסקים בישראל לעומת 93% בקווקז. אחוז התעסוקה בקרב הנשים עומד על 43% לעומת 74% בקווקז.

מרבית העולים עובדים בעבודות ברמה נמוכה מרמתם המקצועית, בתנאי העסקה לא קבועים, על בסיס יומי, ללא תנאים סוציאליים וללא ביטחון תעסוקתי. ההכנסה הכוללת למשפחה נמוכה באופן משמעותי מההכנסה הממוצעת בישראל. 47% אינם מצליחים לממן את צורכיהם הבסיסיים: מזון, שכר דירה, חשמל וכדומה.

בולטת ירידה חדה במספרם של המועסקים במקצועות החופשיים והאקדמיים בקרב יוצאי קווקז, שבעת המחקר שהו שלוש שנים בישראל: מ-21% טרם העלייה ל-7%, כאשר אחוז הגברים המועסקים במקצועות אקדמיים וחופשיים נמוך משל הנשים: 3%-18% בהתאמה.

ידיעת העברית: לדברי העולים, אי ידיעת העברית מקשה עליהם לקבל עבודה טובה, ומרתיעה אותם מלהשתתף בקורסים להכשרה מקצועית.

הכשרה מקצועית: רק 14% מעולי קווקז שרואיינו במחקר עברו קורס להסבה מקצועית, זאת בהשוואה ל-42% מעולי ברית המועצות לשעבר. אלה שעברו הכשרה מקצועית, מועסקים

מסייעים להגשים חלום

המרכז לקליטת אמנים עולים הוא גוף בין משרדי, המסייע לאמנים שהוכרו כמצטיינים על ידי ועדות מקצועיות. סיפורם של שני אמנים שקיבלו סיוע מהמרכז: אלברט ממרייב, פסנתרן שעלה מדרבנד ותמרה רפאילוב, עיתונאית וסופרת שעלתה מבאקו

אלברט ממרייב ברסיטל במוזיאון תל אביב, ספטמבר 2000
מימין: אלברט ממרייב בילדותו בקונסרבטוריון במוסקבה

להקת מטאייב, לדוגמה, נעזרת במרכז לקליטת אמנים עולים בתשלום המשכורות לרקדנים ולנגנים ובמימון החזרות והנסיעות. תקופת הזכאות לסיוע לאמנים שהוכרו על ידי הוועדות המקצועיות מטעם המשרד לקליטת העלייה, היא עשר שנים ממועד העלייה. מספר אמנים מהקהילה הקווקזית הוכרו כאמנים מצטיינים, וזכו למענק כספי. אחת מהם היא תמרה רפאילוב, עיתונאית, סופרת ומשוררת שעלתה מבאקו. כאמן מצטיין במיוחד הוכר אלברט ממרייב, פסנתרן ברמה בינלאומית.

המרכז לקליטת אמנים עולים הוא גוף בין משרדי המשותף למשרד לקליטת העלייה ולמשרד המדע, התרבות והספורט, ומופעל על ידי המחלקה לאמנים ולספורטאים במשרד לקליטת עלייה. המרכז מעניק סיוע חד-פעמי לאמנים שהוכרו על ידי ועדות מקצועיות בתחומי האמנות השונים כאמנים מצטיינים בתחומי המוזיקה, המחול, הספרות, האמנות הפלסטית, הקולנוע, הטלוויזיה והתיאטרון. כמו כן תומך המרכז בפרויקטים ארוכי טווח ובפרויקטים חד-פעמיים שבהם משתתפים עולים.

צילי פסנתר מתנגנים בשדרות

אלברט ממרייב הוכר על ידי המרכז לקליטת אמנים עולים כאמן מצטיין במיוחד. אם לשפוט לפי הקריירה המוזיקלית שלו עד כה, אין להתפלא על כך.

אלברט נולד בדרבנד למשפחה של מוזיקאים. אביו, **יענקל ממרייב**, נגן קלרניט וסקסופון ידוע, היה חונכו של הבן מילדות. בגיל שבע כבר הופיע בקונצרט בדרבנד. בגיל שמונה התקבל לפנימיית בתית הספר לילדים מחוננים של קונסרבטוריון צ'ייקובסקי במוסקבה. הוא סיים את בית הספר בהצטיינות והמשיך את לימודיו בקונסרבטוריון צ'ייקובסקי. הוא הופיע ברוסיה ובדגסטאן בעשרות קונצרטים. לישראל עלה באמצע לימודיו, עם כל בני משפחתו, והם מתגוררים בשדרות.

כיצד עוזבים מסלול הצטיינות ועולים לישראל?

"יש דברים שאי אפשר להסביר", אומר ממרייב. "לפעמים זה לטובה ולפעמים לא". אך הפסנתרן המחונן בן העשרים וחמש, נשוי ואב לשניים, מקווה שהחלטה הייתה אך ורק לטובה.

בישראל התקבל ממרייב ללימודים בכיתתו של פרופ' אריה ורדי באקדמיה למוזיקה של אוניברסיטת תל אביב, והוא מדגיש שזכות גדולה היא לו להיות מתלמידיו של ורדי, ולהשתתף בשיעורי האמן של הפסנתרנית פנינה זלצמן.

במקביל ללימודיו לתואר השני במוזיקה, ממרייב המשיך להשתתף בתחרויות במקומות שונים בעולם, וזכה בפרסים מובילים במספר תחרויות: במדריד בשנת 1998, בתחרות קלרמונט בישראל בשנת 1999, בתחרות בגלזו, סקוטלנד, בשנת 2000, בתחרות על שם דמוטה בפורטוגל בשנת 2001, ובדצמבר 2001 זכה במקום הראשון בתחרות לפסנתרנים עולים.

כשהתותחים רועמים, המוזות שותקות

מי שלא התרשם מהמוזיקליות של ממרייב היו רשויות הצבא. בדצמבר 1994 התגייס ממרייב לצבא, לאחר שסיים בהצטיינות תואר ראשון באקדמיה למוזיקה. "כשהתותחים רועמים, המוזות שותקות", ואלברט ממרייב נשלח להיות נהג. לא עזרו כל בקשותיו להצטרף ליחידת חינוך ולנגן בפני חיילים. שישה חודשים שירת כנהג, עד שלמזלו הגיע **יוסי שריד**, שר החינוך דאז, לביקור בשדרות. **אלי מויאל**, ראש העיר, נחלץ לסייע לו. הוא הביא פסנתר לעירייה, ממרייב ניגן, ומכאן הדרך להופיע בפני חיילים, במקום לנהוג ברכב צבאי, הייתה קצרה יחסית.

הפרנסה חשובה לא פחות

דרכו של פסנתרן אל התהילה ארוכה ורבת קשיים, ובינתיים על ממרייב לפרנס את משפחתו. "מצד אחד", אומר ממרייב, "הכל טוב ויפה. אני גר בשדרות, ממשיך לנגן 8 ו-9 שעות ביום, ממשיך להשתתף בתחרויות בעולם, ואני מודה מעומק לבי לשורה של אנשים יקרים שעזרו לי בישראל, אך מצד שני, חוץ מכבוד יש גם דבר שנקרא כלכלה, והמאבק הקיומי אינו פשוט כל עיקר". ממרייב מקווה להשתלב כמורה למוזיקה ואסיסטנט באקדמיה.

"תמיד רציתי להיות סופרת"

תמרה רפאלוב, עיתונאית וסופרת, עזבה חיים נוחים, חברים ועבודה בעיתון הפופולרי של אזרביג'אן - "זירקולה" ("מראה"), ועלתה בשנת 1998 לישראל. היא מתגוררת בתל אביב ועובדת בחנות ספרים. תמרה מרוצה מהחיים בתל אביב ולדבריה, היא נותנת לחיים לזרום ורואה לאן הם יובילו אותה.

חיים פעילים בבאקו

"כשסיימתי את לימודי באוניברסיטה עבדתי כמורה, אבל תמיד רציתי להיות סופרת", מספרת תמרה. "חשבתי שאם אתחיל כעיתונאית, אגיע בסופו של דבר לכתובה יוצרת. עבדתי חמש שנים כעיתונאית במדור התרבות של העיתון. התנאים היו טובים, היו לי חברות טובות, אהבתי את באקו, גרתי עם אמא והכל היה בסדר. אבל אחותי כבר הייתה כאן וחשבתי שאולי גם אני אנסה. באתי כתיירת ונשארת".

אמא יקרה

"אני זוכרת שאמא רצתה כבר בשנת 1976 לעלות לארץ. החברות המריצו אותה ואמרו, 'טניה, בואי איתנו'. אפילו קיבלנו ויזה. זה היה בזמן של בגין. אבל אמא כנראה חששה. היא הייתה בת 34, אלמנה, ומטופלת בארבעה ילדים קטנים והיא לא 'עשתה עלייה'.

"אמא מקובה והתגוררה בבאקו מאז נישואיה לאבא, בגיל 17. היא קווקזית אמיתית. הולכת עם מטפחת על הראש. כשהיינו צעירים היינו שואלים אותה: 'מאמא, למה את עם מטפחת?', והיא השיבה שלא מתאים לה אחרת, שכך היא רגילה. אבל במחשבה ובדעה הייתה מאוד פתוחה ומתקדמת, ועשתה הכל כדי להעניק לנו חינוך טוב והשכלה גבוהה, למרות שלא היו לה אמצעים. כל השנים היא עבדה. לפעמים גם בשלוש עבודות. העיקר שתהיה קרובה לבית ושיהיה לה כסף לפרנס את ילדיה".

לתמרה יש שתי אחיות בארץ. לואיזה, מורה לאנגלית, וחנה, מהנדסת חשמל במקצועה. אחיה, ארכיטקט בהשכלתו, מתגורר בגרמניה.

באקו - עיר בינלאומית

"בבאקו מעולם לא אמרו לי שאני יהודייה", אומרת תמרה. "זאת עיר בינלאומית ולא מקובל ולא נאה שם להגיד למישהי יהודייה או רוסייה. בוודאי היו מי שחשבו דברים, אבל שמרו בלב. העיר באקו יפה מאוד, על שפת הים הכספי. כשמצאו באזור נפט, היא הפכה לעיר גדולה.

"המדען **אלפרד נובל** היה ממקימי תעשיית הנפט בבאקו ועד היום אומרים בעיר שחלק מכספי פרס נובל בא מהנפט של באקו. באזור התעשייה של העיר יש שדרות על שם אלפרד נובל.

"גם הצ'לן **מוסטיסלב רוסטופוביץ** הוא מבאקו. אביו היה רופא ומורה ממקימי המכון לרפואה בעיר. הצ'לן המפורסם חזר בגיל 70 לבאקו וערכו לו חגיגות יום הולדת. השתתפתי באירוע ופרסמתי ב'זירקולה' מאמר אודותיו".

המשך מעמוד 37

"תסתכל על השמיכה ורק אז תניח רגליים"

תמרה אומרת כי אין לה יותר רצון להיות עיתונאית. "אני רוצה לעסוק במשהו עמוק יותר. למשל, לכתוב אסופה של פתגמים ומשלים של יהודי קווקז, כדי שלא יישכחו. אני עוד זוכרת את האגדות שסבתא ספרה לי. חבל שלא יישאר מהן זכר.

"היהודים הקווקזים מאוד חכמים ובעלי ערכים משלהם. מי שיישב וידבר איתם, יגלה עד כמה הם חכמים. 'תסתכל על השמיכה ורק אז תניח רגליים', זה משל שמכוון את האדם להתנהג בחיים לפי האפשרויות שלו. פתגם נוסף אומר: 'לחזור מאמצע של דרך מוטעית - מזל!'.

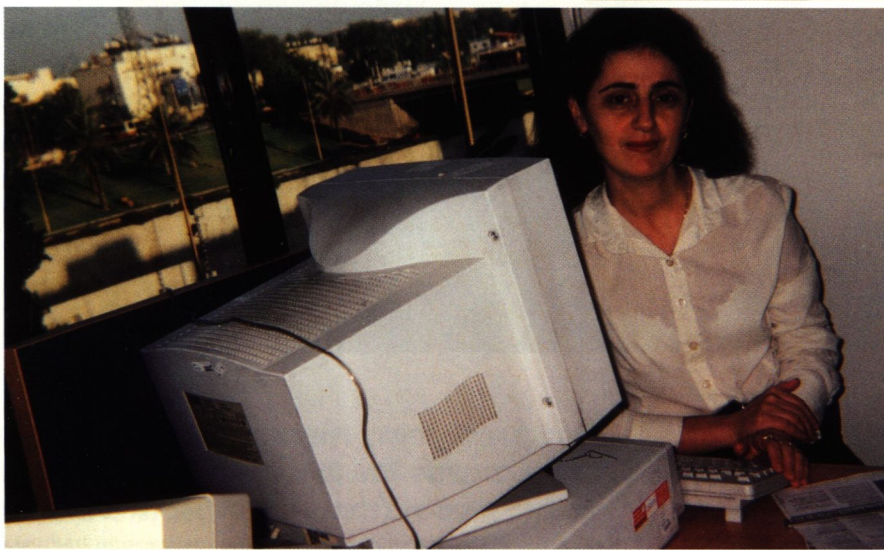
"חוכמת חיים היא ערך חשוב יותר מהשכלה, למרות שבשלושת העשורים האחרונים, ההורים השתדלו מאוד להעניק השכלה לילדים".

"הכירו בי כאמנית מצטיינת"

"החברות שלי בבאקו אהבו לקרוא את מה שכתבתי", נזכרת תמרה, "והעורכת שלי בעיתון ביקשה: 'תמרה, כשתיסעי לישראל, תשלחי לי את ספרך'. היא ידעה שאני כותבת".

בהמלצת חברים, אמנים שנעזרו במשרד הקליטה, תמרה שלחה שירים וסיפורים למרכז לקליטת אמנים עולים, ולאחר מספר חודשים הגיע מכתב שבישר לה כי הוכרה כאמנית מצטיינת. תמרה קיבלה מענק כספי צנוע, והמרכז יסייע לה בהוצאת ספר לאור.

"בשבילי ההכרה יותר חשובה מכסף", אומרת תמרה. "זה חיזק אותי. בינתיים אני לא ממהרת. אני אוהבת מאוד את

תל אביב, עובדת בחנות ספרים וטוב לי פה. גם אם זו לא בדיוק העבודה שאני רוצה. מה אני רוצה? לדבר על כך זה לא יהיה נכון. אני שומרת דברים לעצמי ונותנת לחיים לזרום".

"ההכרה מחזקת אותי". תמרה רפאילוב

המשרד
לחינוך
ועליון

פרק ג'

טיפוח המורת

באקו, חג החנוכה תשנ"ד 1993

זקנייה ויאמרו לה

שאל אביה ונגדה

דברים, פרק ל"ב, פסוק ז'

מוזיקה קלאסית מן המזרח

מסגרת להוראת המוזיקה המזרחית הקלאסית לבני נוער. תוכנית "דיוואן". באדיבות ביה"ס למוזיקה שורשית

המוזיקה של יהודי קווקז שייכת למסורת הגדולה של המוזיקה המזרחית הקלאסית. למען שימורה של מורשת זו, מסייעת היחידה לקליטת עולי קווקז לבית הספר למוזיקה שורשית, להכשיר מורים ולהפעיל את תוכנית "דיוואן", להקניית חינוך מוזיקלי מזרחי קלאסי לבני נוער

תעודת הוראה במוזיקה מזרחית

בית הספר למוזיקה שורשית פתח בשנת תש"ס (2000), קורס ראשון מסוגו לקבלת תעודת הוראה במוזיקה מערבית ובמוזיקה מזרחית קלאסית, לבעלי תואר אקדמי. בשנים תש"ס ותשס"א סיימו את הקורס 36 מורים. המשרד לקליטת העלייה השתתף במימון הקורס למורים עולים, שרבים מהם היו מובטלים. כיום רובם עובדים בהצלחה בבתי הספר, במתנ"סים ובקונסרבטוריונים.

תוכנית דיוואן

תוכנית דיוואן היא מסגרת להוראת המוזיקה המזרחית לבני נוער. התוכנית מופעלת על ידי בית הספר למוזיקה שורשית בתריסר בתי ספר ברחבי הארץ. מימושה התאפשר לאחר שהיחידה לקליטת עולי קווקז במשרד לקליטת העלייה נענתה לפנייתם של ד"ר שברויב ופרץ אליהו - מלחין, מוזיקולוג וחוקר המוזיקה היהודית מהקווקז, וסייעה במימון הפרויקט.

בחוגי המוזיקה של דיוואן משתתפים כיום כ-300 ילדים, הלומדים לנגן על כלי נגינה אותנטיים כמו עוד, סאז ודרבוקה. הילדים מנגנים באנסמבלים מסורתיים ובאנסמבלים המשלבים מוזיקה מזרחית ומערבית. התוכנית זוכה להצלחה רבה, ובתי ספר רבים מבקשים לפתוח חוג למוזיקה מזרחית במסגרת הלימודים הפורמליים. כמו כן, תוכנית דיוואן נמצאת בשלבים אחרונים להקמתה של התזמורת המזרחית הראשונה בישראל, בביצועם של בני נוער.

בדיוואן מלמדים מורים, בוגרי תעודת הוראה של בית הספר למוזיקה שורשית. את שעות ההוראה מממנים במשותף בית הספר למוזיקה שורשית ובתי הספר שבהם מופעלים חוגי המוזיקה המזרחית. ♦

במסגרת מדיניות המשרד לקליטת העלייה לטיפוח המורשת התרבותית של העולים, מסייעת היחידה לקליטת עולי קווקז למפעל החינוכי המרתק של בית הספר למוזיקה שורשית באוניברסיטת בר אילן, לשימור, שיחזור וטיפוח המוזיקה המזרחית הקלאסית.

המוזיקה של היהודים ההרריים מהקווקז משתייכת למסורת המוזיקה המזרחית הפרסית, ומשקפת את יחסי הקרבה שבין יהודים ומוסלמים במזרח הקווקז. לשתי הקבוצות משותפים ז'אנרים מוזיקליים, רפרטואר מוזיקלי וכלי נגינה. הנגינה בכלים המוזיקליים נחשבה למקצוע יהודי מובהק במזרח הקווקז, והמוסלמים נהגו להזמין מוזיקאים יהודים לנגן באירועיהם החגיגיים.

בית הספר למוזיקה שורשית

לישראל הגיעו מארצות המזרח מוזיקאים מהשורה הראשונה, שייצגו מסורות מוזיקליות מזרחיות קלאסיות שונות, אך הם לא זכו למסגרות הולמות שיאפשרו את המשך פעילותם המוזיקלית ואת הטמעת המורשת שהביאו עימם לדור הבא.

המוזיקה של יהודי קווקז, כמו המסורות המוזיקליות המזרחיות האחרות, נמצאת בתהליך של שקיעה הדרגתית. בבית הספר למוזיקה שורשית מלמדים מוזיקה מזרחית קלאסית ומבצעים מוזיקה בכלים אותנטיים.

ד"ר ולדימיר שברויב, מנהל בית הספר, מדגיש בצער כי רק אחוז אחד מתקציבי מוסדות החינוך והתרבות, המיועדים לחינוך מוזיקלי ולפעילות מוזיקלית, מוקדשים לטיפוח המוזיקה המזרחית הקלאסית. זאת למרות שכמחצית מהאוכלוסייה בישראל ממוצא מזרחי.

המוזיקה שלא תיגמר לעולם

מפעל חייו של המלחין והמוזיקולוג פרץ אליהו הוא תעוד
ומחקר המוזיקה של היהודים ההרריים מהקווקז

חוקר, מקליט ומשמר את המוזיקה המזרחית הקלאסית. פרץ אליהו בהופעה

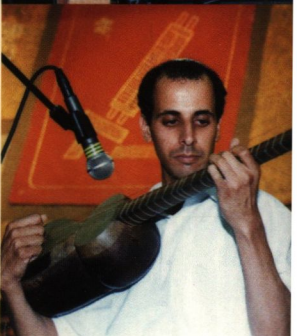
בדברי ההקדמה לספרו של פרץ אליהו מציין פרופ' אדווין סרוסי, מייסד בית הספר למוזיקה שורשית באוניברסיטת בר אילן, את מחויבותו של המוזיקולוג והמלחין לתיעוד ולשימור המוזיקה של היהודים ההרריים: "בשנות הדמדומים של המשטר הסובייטי התחיל אליהו, לפעמים תוך סיכון עצמי ניכר, להקליט את זקני קהילתו, ואף השיג הקלטות ישנות מתחנת הרדיו המקומית 'רדיו מחאצ'קלה'". עוד כותב פרופ' סרוסי: "הימצאותה של קבוצה חזקה של מוזיקאים, סופרים אינטלקטואלים יהודיים מהקווקז בארץ, פתחה דרך לתחום חדש של מחקר, שהוגבל בעבר בשל מחיצות גיאוגרפיות ופוליטיות".

בדברי המבוא לתקליטור "המוזיקה של היהודים ההרריים", מצוין כי אוסף גדול של הקלטות מהמוזיקה של היהודים ההרריים בפונותיקה הלאומית, שמור במחלקה למוזיקה שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. רוב הקטעים הוקלטו על ידי פרץ אליהו בקווקז ובישראל, ומספר ניכר של הקלטות נתקבלו מהארכיונים של רדיו מחאצ'קלה. האוסף הועשר בשנת 1993 בזכות מסע מחקר לדגסטאן, שנתמך במענק מקרן הזיכרון לתרבות יהודית (ניו יורק) ובוצע בידי המרכז לחקר המוזיקה היהודית והפונותיקה הלאומית. ♦

המוזיקה של היהודים ההרריים מהקווקז מצויה בתהליך של שקיעה הדרגתית, כתוצאה ישירה מהתנאים החברתיים שבהם חיו שלושת הדורות הקודמים של היהודים בברית המועצות לשעבר: דיכוי החינוך הדתי, ההגירה מהכפר לעיר והשפעת אמצעי הקומוניקציה המודרנית. באירועים חברתיים למשל, שרים שירים מודרניים לצד שירים מסורתיים, וכלים אותנטיים כגון הקמאנצ'ה (כינור השעון על הברך) והטאר (כלי מיתר ארוך צוואר), פינו מקומם לגיטרה החשמלית. בתקופת השלטון הסובייטי, המוזיקה היהודית לא תועדה בדרך כלל, והידיעות על המסורות המוזיקליות של הקהילות היהודיות בקווקז היו מוגבלות.

למזלה של תרבות מוזיקלית עתיקת יומין זו, קם לה חוקר ומתעד נמרץ - המלחין והמוזיקולוג פרץ אליהו (אליאגואב), שעלה לישראל בשנת 1989 מהעיר דרבנד שבדגסטאן. ב-1998 הוא הוציא את התקליטור "המוזיקה של היהודים ההרריים", ו-1999 יצא לאור ספר מחקר שכתב, הנושא את אותו השם.

תרומתו של פרץ אליהו אינה מסתכמת בחקר המוזיקה של יוצאי קווקז בלבד, הוא תורם רבות גם לחקר ולטיפוח המסורות המוזיקליות המזרחיות בכללן.

רוקדים עם כל העלב

יוסף מטאייב, הכוריאוגרף שעלה ארצה כגמלאי, גילה מחדש את נעוריו והקים את להקת המחול הקווקזית מטאייב. הלהקה זוכה לשבחים ומהממת את הקהל בביצועיה. מטאייב הוכר כאמן מצטיין, ולהקתו נתמכת זו השנה השנייה על ידי המרכז לקליטת אמנים עולים

שנה. את הקריירה המקצועית שלו החל ב-1958 כאסיסטנט של הרקדן והכוריאוגרף היהודי טאנחו יזראילוב, מייסד להקת לזגינקה, הלהקה הלאומית של דגסתאן, ששמה נגזר מריקוד עם לזגיני. העם הלזגיני הוא אחד מהעמים המאכלסים את דגסתאן. בשנת 1978 נתמנה מטאייב למנהל הלהקה, הרבה לסייר עמה בעולם, והמשיך לנהל אותה עד פרישתו לגמלאות כעבור 15 שנה.

לאחר עלייתו לישראל השקיע מטאייב את כל מרצו בהקמת

בשנת 1995 עלה הכוריאוגרף יוסף מטאייב עם משפחתו לישראל. ארבע שנים לאחר מכן הוא הצליח להגשים, על אף קשיים רבים, את חלומו להקים בישראל להקת מחול קווקזית ברמה המקצועית ביותר - להקת מטאייב. הלהקה עברה מספר גלגולים, וכיום היא פועלת ממרכז דהאן באוניברסיטת בר אילן.

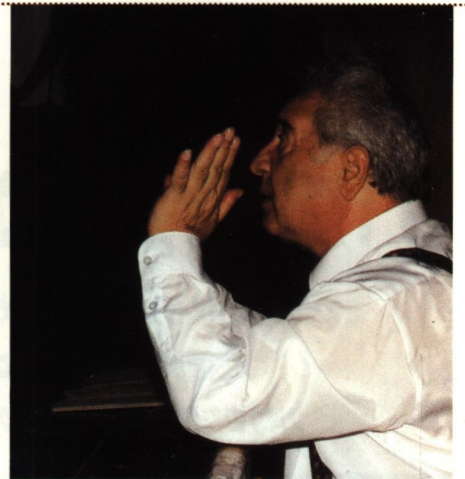
יוסף מטאייב - אמן מצטיין

יוסף מטאייב נולד במחאצ'קלה, עיר הבירה של דגסתאן, לפני 60

דמיון בין סגנונות הריקוד בקווקז

כשצופים בריקודים הקווקזיים, מוצאים דמיון רב בינם לבין הריקודים הגרוזיניים וריקודי עמים אחרים בקווקז. יוסף מטאייב מסביר את הדמיון הבולט בסגנון, בתנועות המחול ובצורות הקבוצתיות בריקודי העמים האלה, בכך שמוצאם של ריקוד הלזגינקה וריקודים אחרים הוא מדגסתאן. עמי קווקז האחרים, ביניהם הגרוזינים, אימצו את הדפוסים האלה, אך כל עם העניק להם את הדפוס האופייני לו. בריקודים הקווקזיים בולטים הבדלים קיצוניים בין תנועות הגברים לתנועות הנשים. תנועות הגברים מדגישות עוצמה, גבורה, התקפיות והגנה לסרוגין - עדות למקום המרכזי שתפסו המלחמות בתולדות עמי הקווקז. הנשים לעומת זאת, מתנועות בעדינות, באצילות ובאיפוק. ♦

להקת מחול קווקזית מקצועית בישראל. יוסף מטאייב ולהקתו

בני הקהילה רוקדים בכל הזדמנות

בני הקהילה הקווקזית אוהבים לרקוד. בכל כינוס ואירוע חגיגי רוקדים בצוותא מבוגרים, ילדים, בני נוער וקשישים. ביישובים רבים בארץ: בשדרות, בבאר שבע, באור עקיבא, בחדרה וביריכוי הקהילה האחרים, הוקמו להקות מחול, שבהן רוקדים עשרות בני נוער מהקהילה, הזוכים בתמיכת הרשות המקומית ובאהדת השכנים הוותיקים. העניין הרב שמגלה הקהל הישראלי במחול הקווקזי בכלל, ובלהקת מטאייב בפרט, הוא מקור גאוה לעדה. ♦

להקתו החדשה. התלבשות הנפלאות של הרקדנים, לדוגמה, הגיעו בהזמנה מיוחדת ממוסקבה ובמימון המשפחה. מטאייב הוכר בישראל כאמן מצטיין ולהקתו נתמכת, זו השנה השנייה, על ידי המרכז לקליטת אמנים עולים - גוף בין משרדי המשותף למשרד לקליטת העלייה ולמשרד המדע, התרבות והספורט. חברי להקת מטאייב להוטים ללמוד ולהשקיע. המשמעת הפנימית והכבוד למורים מביאים אותם לרמת ביצוע גבוהה, המזכה את הלהקה בשבחים רבים, ולוח ההופעות שלה מלא.

רוקדים בכל הזדמנות. להקת המחול "ווטאך" (מולדת) מאופקים

אורחות חיים בתערוכה

בתערוכת "יהודי ההרים", המוצגת במוזיאון ישראל, יכולה החברה הישראלית להיחשף לתרבותם ומסורותיהם של יהודי קווקז. את התערוכה יזם המשרד לקליטת העלייה, בשיתוף מוזיאון ישראל

צילום: יצחק אלהרר

תערוכת "יהודי ההרים" תורמת לתחושת ההשייכות של יוצאי קווקז לחברה הישראלית. מוצגים בתערוכה

באיסוף חומר לעבודת השדה. "בדיעבד התברר כי לא היה בהם כדי להפוך את משימת הקמת התערוכה לקלה. עבודת השדה נעשתה ברובה באזוריג'אן עקב אילוצים שנבעו מהמצב הביטחוני השורר באזורים אחרים. קיבלתי גם אישור שהייה מיוחד בדגסתאן, אך הוא הוגבל לשלושה ימים בלבד.

"הכנת התערוכה הייתה כרוכה גם בפגישות עם משפחות רבות, שבאו ארצה מן הקווקז, ביניהן משפחות מאזוריג'אן, מדגסתאן, מקברגיניו-בלקריה, מצ'צ'ניה ומסטרופול".

נושאים ומוצגים בתערוכה:

- ◆ תצלומים ומסמכים המציגים את הפעילות הציונית בקווקז ותרומת חלוציה בא".
- ◆ תצלומים ומסמכים הקשורים לתולדות העדה בקווקז וזיקתה לא"י בכל הזמנים.
- ◆ בית הכנסת ותשמישי קדושה.
- ◆ הבית המסורתי, המטבח והחצר בקווקז - מוצג משוחזר.
- ◆ מלאכת אריגת השטיחים.
- ◆ טקסים יהודיים - ברית מילה ואבלות.
- ◆ תכשיטים וקמיעות.
- ◆ הקרנת הסרט "אנחנו מקווקז", בתוך חדר מגורים משוחזר

במוזיאון ישראל בירושלים נפתחה ב-11 בספטמבר 2001 תערוכה בנושא יהודי קווקז. התערוכה, שתוצב עד ספטמבר 2002, נושאת את הכותרת "יהודי ההרים - אורחות חיים ומנהגים". את התערוכה יזם המשרד לקליטת העלייה בשנת 1995, אז בראשות השר יאיר צבן, מתוך הבנת חשיבותה של ההיכרות עם העדה - תולדותיה, נכסיה בחומר וברוח וחלקה במפעל הציוני. בני הקהילה הקווקזית מדגישים כי מתעלמים מהתרומה ומהשותפות של קהילתם למפעל הציוני, ולא מכירים את מורשתם. חוסר הידע וההכרה מצד החברה בישראל, פוגע בתחושת השייכות שלהם. התערוכה עונה על צורך זה, וזוכה לעניין רב. עד כה ביקרו בה מאות מבקרים.

לאה מקדש-שמעאילוב, אוצרת התערוכה ובת העדה, אשר שקדה על הפרויקט מראשיתו, כותבת בדברי ההקדמה לקטלוג התערוכה: "השמועה על התערוכה עשתה לה כנפיים, ורבים מבני העדה השאילו ואף תרמו למוזיאון חפצים. לצערי, משפחות רבות שפגשתי הניחו מאחור את חפציהן, כי לא דימו בנפשן שיש להם ערך כלשהו. "הקמת התערוכה איפשרה לי, כבת העדה, למזג את העניין המדעי שאני מגלה בקהילה עם הקשר המיוחד שלי לתרבותה. חשבתי שאפשר להעמיד את הפרויקט בקלות, שהרי אני שולטת בשפות המדוברות בקווקז - הג'ורגי, האזרית והרוסית - ומשפחתי מתגוררת שם. ואכן נעזרתי רבות באמי אסתר ובאבי המנוח אהרון

יהודי קווקז על המסך

כחלק מתהליך הלימוד על ההיסטוריה, התרבות והמסורת של יהודי קווקז, הופקו שלושה סרטים, האחד ביוזמת המשרד לקליטת עלייה, ושניים ביוזמה פרטית של אנשים מובילים בקהילה

"אנחנו מקווקז"

בינואר 2001 התקיימה בבית התפוצות בתל אביב הקרנה חגיגית של הסרט "אנחנו מקווקז" - סרט דוקומנטרי בבימויו של סימיון ויניקור על תולדות היהודים ההרריים ועל היבטים שונים של קליטתם בישראל.

"אנחנו מקווקז", המופץ בגרסה רוסית ועברית, הופק ביוזמה, במימון ובליויי מקצועי של הגוף למידע ולפרסום, מדור הסרטים, המשרד לקליטת העלייה. הגוף המפיק - שירות הסרטים הישראלי.

מטרת הסרט לחשוף את מורשת העדה, תולדותיה ותרומתה, בפני החברה הוותיקה, שאינה מכירה, בדרך כלל, את הקהילה היהודית ההררית. בנוסף ביקשו יוזמי הסרט לתרום לידע ולגאווה היחידה בקרב בני הדור הצעיר של העדה, וכן להעצמתה של הקהילה כולה.

הסרט מוקרן במוזיאון ישראל במסגרת התערוכה "יהודי ההרים אורחות חיים ומנהגים", בימי עיון, בהשתלמויות ובסדנאות. בנוסף, מספר רב של עותקים הוזמן על ידי חיל חינוך ועל ידי החברה למתנ"סים. שנת הפקה: 2000, עברית, גרסאות ברוסית ובאנגלית, 30 דקות.

"העיירה האחרונה"

סרטם של האחים סוריל אליהו, מפיק וצלם טלוויזיה ופרץ אליהו, המלחין והמוזיקולוג הידוע.

שני האחים הם ילידי דגסטאן, ועלו לישראל בשנת 1989. ליוזמתם חבר במאי הסרט, גיל לסניק. "העיירה האחרונה" צולם בעיירה היהודית קובה שבצפון אזרביג'אן, בימים שלפני חג הפסח. צוות הצילום שהה בקובה שמונה ימים וצילם את אורחות חייה המסורתיים של קהילת יהודי קובה סביב מעגל החיים היהודי: שבת, חג, ברית מילה, חתונה ולוויה. הסרט מאפשר הצצה ייחודית לחיים כפי שנשתמרו מאות שנים בעיירה היהודית האחרונה בקווקז. הסרט שודר בערוץ הראשון, ונבחר לסרט הדוקומנטרי המצטיין בקטגוריה של סרטים קצרים בפסטיבל הסרטים בטורונטו, מאי 2001.

הסרט "העיירה האחרונה" מוקרן במוזיאון ישראל במסגרת התערוכה "היהודים מההרים - אורחות חיים ומנהגים".

המשרד לקליטת העלייה, אגף בכיר לשילוב בקהילה, סייע במימון ההפקה לצד מספר גופים נוספים, ביניהם מוזיאון ישראל וג'וינט ישראל.

שנת הפקה: 2000, עברית, 40 דקות. ♦

מדרבנד לירושלים

סרט על תולדות קהילת יהודי דרבנד. את הסרט יזם, הפיק ומימן ההיסטוריון אוריאל ישי. הצילומים נעשו בעיר דרבנד ובסביבתה.

הסרט מצטיין בתיאור בהיר ומדויק של תולדות הקהילה היהודית בעיר. הוא שודר בערוץ הקהילתי בכבלים ומוקרן בימי עיון.

מומלץ לכל מי שמתעניין בתולדות היהודים ההרריים בקווקז ומבקש ללמוד פרק בהיסטוריה של הקהילה.

שנת הפקה: 2000, עברית, 30 דקות ♦

מגן אבות
מגן אבות
מגן אבות

מגן אבות
מגן אבות
מגן אבות

הליטת
עלייה

